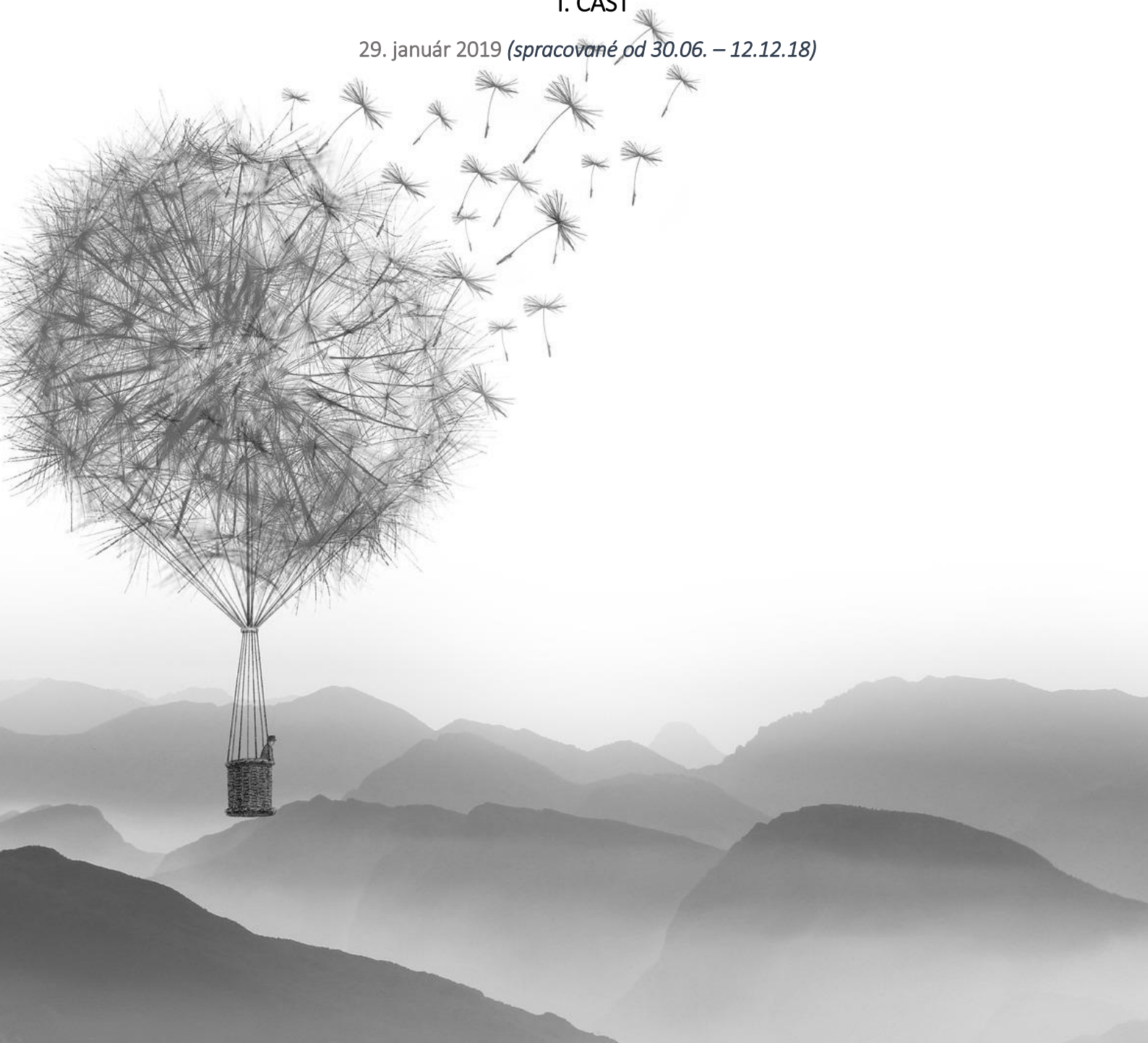

VÝCHODISKÁ CENTRA DIAGNOSTIKY, TERAPIE A PREVENČIE FAS PRE NÁRODNÚ
STRATÉGIU MULTIDISCIPLINÁRNEJ POMOCI
STRATEGICKÝ PLÁN 2018 – 2028

I. ČASŤ

29. január 2019 (*spracované od 30.06. – 12.12.18*)

**VÝCHODISKÁ CENTRA DIAGNOSTIKY, TERAPIE A PREVENČIE FAS PRE NÁRODNÚ
STRATÉGIU MULTIDISCIPLINÁRNEJ POMOCI
STRATEGICKÝ PLÁN 2018 – 2028**

**SLOVAKIA FETAL ALCOHOL SPECTRUM DISORDERS (FASD)
STRATEGIC PLAN 2018 – 2028**

I. ČASŤ

29. januára 2019 (*spracované od 30. 06. – do 31. 12. 2018*)

Tento strategický dokument iniciovalo pracovisko
Centrum diagnostiky, terapie a prevencie FAS s partnermi
v rámci projektu FASD V DIALÓGU – multidisciplinárna pomoc rodine s FASD.
Strategický plán je určený na synchronizovanú podporu iniciačných a advokátskych skupín, inštitúcií,
ich multidisciplinárnych tímov či jednotlivcov, ktorých zámerom je vytvárať odbornú i laickú
podporu ochrany, terapie, intervencie a prevencie FASD v SR.

Slovakia Fetal Alcohol Spectrum Disorders (FASD) Strategic Plan 2018 – 2028

29. januára 2019 (*spracované od 30. 06. – do 31. 12. 2018*)

**VÝCHODISKÁ CENTRA DIAGNOSTIKY, TERAPIE A PREVENČIE FAS PRE NÁRODNÚ
STRATÉGIU MULTIDISCIPLINÁRNEJ POMOCI
STRATEGICKÝ PLÁN 2018 – 2028**

**SLOVAKIA FETAL ALCOHOL SPECTRUM DISORDERS (FASD)
STRATEGIC PLAN 2018 – 2028**

I. ČASŤ

**Publikácia vznikla v rámci projektu Nadácie Petra Krištofoviča
*FASD V DIALÓGU – multidisciplinárna pomoc rodine s FASD***

RUŽOMBEROK 2019

Východiská Centra diagnostiky, terapie a prevencie FAS pre národnú stratégiu multidisciplinárnej pomoci rodine s FASD, Strategický plán 2018 – 2028, I. ČASŤ
Slovakia Fetal Alcohol Spectrum Disorders (FASD) Strategic Plan 2018 – 2028

EDITORKA: Oľga OKÁLOVÁ, PhD., Mgr., PhD.

Spoluautori:

Mgr. Jana Šolcová, PhD.

Mgr. Martina Adeline Kocúrová

Ing. Dagmar Stachová

Ing. Dana Schrenkelová, PhD.

Bc. Veronika Šebeková

Mgr. Zuzana Poláková

Mgr. Lenka Martinkovičová, PhD.

Spolupracovníci: Mgr. Zuzana Tomanová, Ing. Zuzana Gejdošová, PhD.

Centrum diagnostiky, terapie a prevencie FAS
Vedecko-výskumné pracovisko Katedry pedagogiky a špeciálnej pedagogiky
Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku

Vydal:

VERBUM 2019

Vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku

Hrabovská cesta 1A, 034 01 Ružomberok

Jazyková a gramatická úprava:

Mgr. Mariana Páterková

Grafická úprava: PhDr. at Mgr. Oľga Okálová, PhD. – zdroj obrázku: <https://pixabay.com>,

Počet strán: 28

Prvé vydanie, 2019

ISBN: 978-80-561-0638-9

Publikácia vznikla v rámci kampane „9 mesiacov 0 promile“ a projektov podporených Nadáciou Petra Krištofoviča spolu s ďalšími partnermi:

DOBRÉ CENTRUM
SIEŤ MULTIDISCIPLINÁRNYCH TÍMOV & PODPORA

Publikácia je nepredajná a slúži ako výstup projektových aktivít všetkých partnerov projektu

Pre získanie ďalších kópií publikácie kontaktujte:

PhDr. at. Mgr. Oľga Okálová, PhD., mail: olga.okalova@ku.sk, tel.: +421 915 930 835

Katedra pedagogiky a špeciálnej pedagogiky PF KU v Ružomberku

OBSAH

I. Úvod do procesu strategického plánovania	7
I.I Metodické východiská pre plánovanie multidisciplinárnej pomoci rodine s FASD	10
I.II Analýza SOAR	12
Stručná história témy FASD v Centre diagnostiky, terapie a prevencii FAS	21
II. Priority pracovných skupín a ich ciele	26

Pod'akovanie

*Rada by som poďakovala všetkým spoluautorkám i spolupracovníčkam
za inšpiratívne pohľady, skúsenosti, inovácie a ochotu participovať.*

*Taktiež kolegom na fakulte za tolerantnosť
pri zdieľaní spoločnej kancelárie, plnej návštev a dialógov.*

Osobitne ich chcem oceniť za odvahu a dôveru, ktorú mi dali v celom procese realizácie projektu.

*Bol plný reflexií, „nenáhod“ a nevyhnutného metodického chaosu zmien,
tak trochu blízkeho opísanému „Modelu zmien rodín“ Virginie Satirovej.*

Editorka Oľga Okálová

MOTTO

„Našou motiváciou pracovať pre tému je vízia, aby sa deti s FASD nerodili.

A ak sa už také deti narodia, aby ich matky i rodiny dostali
okamžitú podporu a porozumenie.

Mnohé ženy počas tehotenstva vypili alkohol neinformované, že aj malé množstvo
môže dieťaťu ublížiť.

Tak vzniká v spoločnosti nevedomý prenos bariér do vývinu
ešte nenarodeného dieťaťa.

Ak sa nám podarí čo i len v malej miere ozdraviť našou prácou zajtrajšie generácie,
budeme spokojné, že už dnes môžeme zažívať a zdieľať horizonty
pre krajší zajtrajšok.

To, čo nás nabíja energiou, je účasť v procese zmeny.

Rady sa aj s Vami, čitateľmi stratégie, stretneme v oceňujúcich dialógoch
o spoluzodpovednosti.“

Koordináčny tím

Centra diagnostiky, terapie a prevencie FAS 2018

I. Úvod do procesu strategického plánovania

Strategický plán Slovakia Fetal Alcohol Spectrum Disorders (FASD) Strategic Plan 2018 – 2028 je výsledkom tímovej práce krajských a národných koordinátorov a spolupracovníkov od júna do decembra 2018. Stratégia je zacielená na prevenciu a synchronizovanú podporu rodinám s FASD. Je výzvou na spustenie verejného dialógu ochrany, spolupráce v reflexiách celej slovenskej spoločnosti.

Proces tvorby dokumentu bol krátky. Opieral sa o pilotnú sondáž „**Akčného výskumu/Výskumu v akcii**“¹, ktorá má napomôcť zistiť ako najlepšie riadiť proces plánovania stratégie metodologicky,

¹Hine, G. S. C. (2013). The importance of action research in teacher education programs. In Special issue: Teaching and learning in higher education: Western Australia's TL Forum. Issues in Educational Research, 23(2), 151 – 163. <http://www.iier.org.au/iier23/hine.html>:

„Akčný výskum je proces systematického vyšetovania, ktorého cieľom je zlepšenie sociálnych otázok, ktoré ovplyvňujú životy obyvateľov (Bogdan & Bilken, 1992, Lewin, 1938, 1946, Stringer, 2008). Historicky je termín ‚akčný výskum‘ dlho spojený s prácou Kurta Lewina, ktorý považoval túto výskumnú metódu za cyklickú, dynamickú a kolaboratívnu. Prostredníctvom opakovaných cyklov plánovania, pozorovania a reflektovania môžu jednotlivci a skupiny zapojené do akčného výskumu vykonávať zmeny potrebné na sociálne zlepšenie. Na rozšírenie tohto pohľadu považujú Kemmis a McTaggart (1988) akčný výskum za proces spolupráce, ktorý vykonávajú tí, ktorí majú spoločné obavy. Navyše títo autori naznačujú, že akčný výskum je forma kolektívneho reflexívneho vyšetovania účastníkov sociálnych situácií s cieľom zlepšiť racionalitu a spravodlivosť vlastných sociálnych alebo vzdelávacích postupov, ako aj ich chápanie týchto praktík a situácií, v ktorých sa tieto praktiky vykonávajú (Kemmis a McTaggart, str. 6). Spolupracujúcu povahu akčného výskumu zdôrazňujú aj ďalší spisovatelia (Noffke, 1997; Reason a Bradbury, 2011). Zatiaľ čo Noffke naznačuje, že táto metodológia výskumu sa efektívne pripisuje širokému spektru viery a vzťahov – podobne ako rodina, význam akčného výskumu v programoch vzdelávania učiteľia Reason a Bradbury predpokladajú, že spoločné úsilie pomáha rozvíjať praktické nápady, ktoré pomôžu pri hľadaní ľudských účelov. Konkrétne tvrdia, že participatívny, demokratický proces akčného výskumu sa snaží spájať činnosti a reflexiu, teóriu a prax v účasti s ostatnými, hľadajúc praktické riešenia problémov naliehavej obavy ľudí a všeobecnejšieho rozkvetu jednotlivých osôb a ich spoločenstiev (Reason a Bradbury, s. 9 – 10). Všeobecné povedané – akčný výskum umožňuje výskumným pracovníkom rozvíjať systematický a skúmaný prístup k ich vlastným postupom (Frabutt et al., 2008), zameraný na pozitívnu zmenu v tejto praxi (Holter a Frabutt, 2012) alebo v širšom spoločenstve (Mills, 2011).“

Pamela Lomax (1995) Action Research for Professional Practice, Journal of In-Service Education, 21:1, 49-57, DOI:

10.1080/0305763950210105: „What is Action Research? When introduced to action research for the first time many practitioners see it as a way of working that they already use. They mean they have always reflected on their practice and changed it in the light of new insight. However, informal, personal enquiry undertaken by good practitioners is only a basis for the more rigorous and reflective ways that action researchers work. A deceptively simple characterisation is that action research is an intervention in practice to bring about improvement. It excludes merely technical change in favour of change that is demonstrably the outcome of a critical examination of the values and beliefs about the practice in question, including one's own assumptions about good practice. It is not just what one does that is important, but why one does it. The action researcher puts the value guiding her choice of action ‚up front‘. These are addressed in a special kind of research question, a ‚How can I improve?‘ question, which fundamentally affects the relationship between the researcher and her data, and the choice of levels of data appropriate for analysis. The enquiry goes beyond merely finding a technical solution to a concern and involves the researcher in achieving a deeper understanding of the values that underpin her own and others' practice, and how these relate to the chosen outcomes. Trying new ways of working and striving to live one's values in one's practice by closing the gap between the ideal and what actually happens is crucial.“

Bridget Somekh & Ken Zeichner (2009) Action research for educational reform: remodelling action research theories and practices in local contexts, Educational Action Research, 17:1, 5-21, DOI: 10.1080/09650790802667402:

„Action research in a globalized world The boundary-crossing nature of action research also makes it a particularly well-suited methodology for educational transformation in the twenty-first century. The rapid changes experienced by every community in this time of globalization are the product of what Appadurai calls ‚a world of flows‘ in which ‚ideas and ideologies, people and goods, images and messages, technologies and techniques‘ are constantly in motion, despite the appearance of stable structures and organizations in each country (Appadurai 2001, 5 –7). Higher education has become a marketplace attracting students internationally to study in the developed world, digital technologies import ideas that transgress the boundaries of traditional culture, and politicians in a wide range of countries import neo-liberal education policies in an effort to be seen to succeed in international comparative tests. Thus, globalization has created a context in which the oppressive practices of the imperial past can be replicated by the economic hegemony of the market and the ideological assumptions of international donor agencies (Dahlstrom 2008). Nevertheless, ‚the world of flows‘ also provides a context for counter-hegemonic movements to flourish. Appadurai (2001, 16 – 20) calls for the creation of ‚globalization from below‘ by means of grassroots efforts and the creation of ‚new forms of dialogue‘ between policy-makers, activists and academics; and Rizvi builds upon Appadurai's concept of the ‚social imaginary‘ to argue that in all communities there is ‚a collective sense of agency‘ (2006, 195) that re-orders and localizes ideas

na národnej úrovni. Návrh stratégie je potrebné naďalej dopĺňať s oveľa väčším a dlhodobejším úsilím všetkých zainteresovaných strán štátu, normatívnymi i neformálnymi subjektmi rôznych disciplín a rezortov. Dokument je možné využiť ako podporný nástroj pri zámeroch národných stratégií vybraných ministerstiev, a tak v synergii všetkých rozvíjať 10-ročné ciele.

Po niekoľkých vedeckých, osobných, skypových a telefonických stretnutiach zástupcov koordinačného tímu Centra diagnostiky, terapie a prevencie FAS sa tím dohodol na šiestich prioritných oblastiach stratégie, ktoré zahŕňajú²: primárnu [prevenciu](#); [skrining](#) a diagnostiku; [rané detstvo](#) a vzdelávanie; transformáciu systému a navigáciu pre mládež a dospelých; rozvoj pracovnej sily; a komunitu podporovateľov a angažovanosti. Inšpiráciou bola získaná analýza SOAR, obsah i štruktúra dvoch kanadských dokumentov: 1. Manitoba mothers and fetal alcohol spectrum disorders study (MBMomsFASD): protocol for a population-based cohort study using linked administrative data³, 2. Alaska Fetal Alcohol Spectrum Disorders (FASD) Strategic Plan 2017 – 2022⁴ a prehľad stratégií štátov EÚ prezentovaných v Berlíne 24. – 26. 9. 2018 na medzinárodnej konferencii [European Conference on FASD 2018 EUFASD Alliance and FASD Deutschland](#).⁵

Koordinátori sa počas plánovacieho polroku stretli štyrikrát. Podnety z terénu boli zbierané v rozhovoroch a dotazníkoch od 563 kontaktovaných odborníkov a partnerov zo vzdelávacích, zdravotníckych a sociálnych inštitúcií. K nim sme zapracovali vlastné rozhovory skúseností s témou a osobami s FASD. Dáta získané z krajov v celej SR boli do jednotlivých prioritných oblastí triedené v októbri a novembri 2018. Za sprevádzania [Loeka Schoenmakersa, Ph.D. z Taos Institute](#), špecialistu zo siete [ICCP](#), bolo možné návrh stratégie spracovať do finálneho textu, ktorý práve čítate.

Strategické plánovanie koordinačnej skupiny bolo ukončené projektom k 31. 12. 2018. Kontinuita plánovania bude zabezpečená koordináciou Centra diagnostiky, terapie a prevencie FAS v rokoch 2019 – 2028.

and policies that ,travel through time and space' (2006, 200). Action research was developed in Europe and the USA in the first half of the twentieth century and its take up in many countries can be seen as a product of the ,world of flows'; it is an idea – an approach to educational reform – that has travelled. But action research brings with it a democratic imperative to challenge oppression and nurture and sustain social justice. It is a methodology grounded in the values and culture of its participant-researchers and hence it is flexible to local agency. In this paper we focus upon different approaches to action research that have developed across the world, and explore to what extent it can be seen as a means of realizing Appadurai's ,globalization from below'."

² <http://dhss.alaska.gov/osmap/Documents/fasd/FASD-Strategic-Plan-FY2017-2022.pdf>

³ Singal D, Brownell M, HanlonDearman A, et al. Manitoba mothers and fetal alcohol spectrum disorders study (MBMomsFASD): protocol for a population-based cohort study using linked administrative data. *BMJ Open* 2016;6:e013330. doi:10.1136/bmjopen-2016-013330, pdf: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5051514/>.

⁴ <http://dhss.alaska.gov/osmap/Documents/fasd/FASD-Strategic-Plan-FY2017-2022.pdf>, <http://dhss.alaska.gov/osmap/Pages/fasd.aspx>, <http://www.alaskacenterforfasd.org/>, <http://dhss.alaska.gov/ocs/Pages/default.aspx>, <http://dhss.alaska.gov/dsds/Pages/default.aspx>, <http://dhss.alaska.gov/dph/Pages/default.aspx>, <http://dhss.alaska.gov/ocs/Pages/default.aspx>, http://dhss.alaska.gov/dhcs/Pages/epsdt_hcs.aspx, <http://dhss.alaska.gov/dph/vitalstats/pages/data/default.aspx> a iné zdroje Aljašky.

⁵ http://www.eufasd.org/EUFASD_2018/Program_book_EUFASD2018.pdf.

Východiská by mali podnietiť metodicky kvalitnejší proces koordinácie a tvorbu stabilných pracovných skupín k navrhovaným či novo iniciovaným oblastiam.⁶ Skupiny by sa mohli ku monitoringu plánovania schádzať minimálne štvrt'ročne a každoročne aktualizovať návrh, plán či jeho následné akčné plány. Jednotlivé prioritné pracovné skupiny by svojim pravidelným stretávaním mohli prispieť k riešeniu a plneniu svojich cieľov. Personalistika procesu by mala využiť dobrovoľnícke alebo projektové zdroje, prípadne inštitucionálny grant pracoviska. Nie je však vylúčené, že koordináciu môže prevziať aj iný partner či národný gestor. Návrh východísk stratégie je aj metodickým kompasom na ceste pomoci rodinám s FASD. Je [inšpiráciou nielen pre štátnych gestorov](#), ktorí ho môžu využiť v kolektívnom úsilí.

Obrázok 1

Zdroj: <https://drawingchange.com/conversations-on-health-leadership-and-appreciative-inquiry/>

⁶ <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5051514/>.
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4594899/>.

I.I Metodické východiská pre plánovanie multidisciplinárnej pomoci rodine s FASD

Po realizácii metodickéj sondy sa nám osvedčilo na ďalšiu koordináciu využiť [postmodernistický spôsob](#) riadenia procesu plánovania, ktorý sa opiera o úpravu metodiky [Appreciative Inquiry \(AI\)](#).⁷ [Metodický nástroj](#)⁸ je vhodný na objasnenie cieľov, predovšetkým s predpokladom skutočnej účasti všetkých na procese plánovania a prevencie FASD,⁹ a učenia sa rozpoznateľným spôsobom zmien, ktoré stratégia prinesie. Cieľom procesu musí byť spúšťanie najväčšieho potenciálu spoločnosti, pri ktorom sa podarí vytvoriť vzrušenie a nadšenie medzi expertmi i laikmi pre získanie vynikajúcich výsledkov [v prevencii FASD](#) a pre pomoc pri vytváraní dobrej spoločnosti, v ktorej znevýhodnené deti a ich rodiny žijú. Centrum diagnostiky, terapie a prevencie FAS chce pomôcť a:

- vytvoriť fungujúci systém koordinácie multidisciplinárnej pomoci rodine s FASD na horizontálnej i vertikálnej úrovni, kde sú jasné koordinačné mechanizmy, role, kompetencie, činnosti jednotlivých inštitúcií, vrátane stanovenia pravidiel dialógu medzi nimi a ich porozumenia,
- vytvoriť systém legislatívnej podpory pre koordinačné mechanizmy, vrátane pomenovania zákonov v jednotlivých rezortoch, kde sa rodina s FASD v inklúzii podporuje,
- zaviesť metodiky k procesu zmeny do bežných sociálnych, školských a vzdelávacích programov pre pomoc rodine s FASD pre všetky typy a rezorty pomoci, ktoré sú určené poskytovateľom programov a ktoré zaisťujú porovnateľnú úroveň týchto programov na celom území Slovenskej republiky (Metodika procesu dialogickej zmeny – naučiť kľúčových ľudí byť komunikačne zruční pre tvorbu reflektujúcich dialógov zameraných na prenos témy a scitlivovanie verejnosti pre voľbu vhodného komunikačného priestoru, spôsobu, ktoré pomáhajú búrať bariéry porozumenia),

⁷ *Ap-pre'ci-ate*, v. 1. valuing; the act of recognizing the best in people or the world around us; affirming past and present strengths, successes, and potentials; to perceive those things that give life (health, vitality, excellence) to living systems 2. to increase in value, e.g. the economy has appreciated in value. Synonyms: VALUING, PRIZING, ESTEEMING, and HONORING.

In-quire' (kwir) v., 1. the act of exploration and discovery. 2. To ask questions; to be open to seeing new potentials and possibilities. Synonyms: DISCOVERY, SEARCH, and SYSTEMATIC EXPLORATION, STUDY.

Appreciative znamená oceňovanie alebo akt uznávania najlepších ľudí či sveta okolo nás, potvrdzujúc minulé a súčasné silné stránky, úspechy a potenciály. Ide o schopnosť vnímať tie veci, ktoré dávajú kvalitu života (zdravie, vitalitu, excelentnosť) do živých systémov, zvyšujúcich hodnotu v spoločnosti, napr. celospoločenskú hodnotu.

In-quire ako akt prieskumu a objavu postaveného na kladení otázok, ktoré umožňujú byť otvoreným pre videnie nových potenciálov a možností. <https://appreciativeinquiry.champlain.edu/learn/appreciative-inquiry-introduction/>, <https://www.centerforappreciativeinquiry.net/more-on-ai/what-is-appreciative-inquiry-ai/>.

⁸ [Loretta L. Donovan](#) je Executive Coach | Generative Strategist | Leadership Designer | Consultant Expert in Accelerating Transitions, New York City, USA.

⁹ Metodika je založená na najnovšom výskume pozitívnej psychológie a je tradíciou akčného výskumu, že všetci jednotlivci a organizácie majú niečo, čo funguje dobre. Keď začneme toto dobro skúmať, položíme základy pre nové úspechy. Je nevyhnutné naplánovať, uskutočniť a vyhodnotiť nespočetné množstvo rozhovorov so všetkými aktérmi s cieľom nájsť také vedenie verejných rozhovorov o stratégii a jej implementácii, ktoré pomôžu vytvoriť pozitívnu zmenu pre všetkých. Výsledkom sa môže stať metodický súbor nástrojov, ako zmeniť obranné myslenie na prijímajúce a otvorené myslenie ako jazyk použitý ako nástroj v nepretržitom procese plánovania dokáže rozpúšťať limity v scitlivovaní na tému v celej spoločnosti. Terajší i noví autori stratégie by mohli tento metodický prístup následne využiť ako interný a použiť ho v tréningu oblastí vedenia a organizačného rozvoja.

- tvoriť facilitovaný verejný a inštitucionálny dialóg inter-multi-transdisciplinárnej spolupráce.

Metóda „AI“ má základný predpoklad, že otázky, ktoré prispievajú k rozhovorom o silných stránkach, úspechoch, hodnotách, nádejach a snoch, prinášajú zmeny. Je tiež koncipovaná tak, že organizácie a zmeny v nich fungujú najlepšie v reflektujúcich procesoch, kde sa učia z vlastných postupov oceňovaním, ako o tom píše [Diana Whitney](#), [Amanda Trosten-Bloom](#), [David L. Cooperrider](#) a [Brian Kaplin](#)).¹⁰

Obrázok 2

Zdroj: <https://drawingchange.com/avenues-of-change-community/>

¹⁰ [WHITNEY, D.](#) - [TROSTEN-BLOOM, A.](#) - [COOPERRIDER, D.L.](#) - [KAPLIN, B.](#): Encyclopedia of Positive Questions: Using Appreciative Inquiry to Bring out the Best in Your Organization, Publisher: Lakeshore Publications. ISBN 1893435-334, <https://www.researchgate.net/publication/277718434> Encyclopedia of Positive Questions Using Appreciative Inquiry to Bring out the Best in Your Organization.

I.II Analýza SOAR

Pri sondáži metodiky sme využili SOAR analýzu.¹¹

SOAR v téme FASD je tvorený:

1. **Strength (S) - Sila (S)** Ide o najväčšie aktíva vo vlastníctve organizácií, aktérov a gestorov, ale i osôb s FASD, ktoré sú či budú v procese plánovania stratégie definované ako silné stránky/zručnosti. Účelom ich zverejnenia je oceniť ich ako pozitívne charaktery, ktoré sú vlastnené. Ich sila môže byť využitá a aj naďalej rozvíjaná v záujme pokroku organizácií a jednotlivcov v napĺňaní stratégie. My sme ich v tíme definovali zatiaľ **ako kategóriu kľúčových aktérov „AI“, vrátane ich možného zaradenia do pôsobnosti a pomenovania pracovných skupín. Ich rozsah je určite oveľa väčší a je dobré ho skúmať ďalej.**¹²
2. **Opportunities (O) - Príležitosti (O)** Analýza vonkajšieho prostredia, ktorá identifikuje príležitosti na využitie silných stránok vo vlastníctve organizácií, aktérov, gestorov, ktoré môžu byť použité vo vonkajšom prostredí stratégie, vyplnením rôznymi druhmi aplikačných možností a príležitostí. Podmienkou úspechu v procese plánovania je schopnosť maximalizovať príležitosti, ktoré poznáme a máme k prevencii FASD. To si vyžaduje pozitívny spôsob hľadania vonkajšieho prostredia, ktoré sa veľmi rýchlo mení. V texte ich uvádzame ako **existujúce strategické zdroje pre zmeny a základné hodnoty.**¹³
3. **Aspirations (A) - Ašpirácie (A)** Aktéri, ich zdroje a stratégie zdieľajú ašpirácie, úsilie a príležitosti, navrhujú budúce podmienky plnej prevencie a inklúzie u FASD, o ktorých snívajú, čo môže viesť k dôvere a hrdosti na seba, na ich pracovné miesta na oddeleniach v organizáciách ako celkoch. Zdieľanie týchto ašpirácií je veľmi dôležité pre vytvorenie vzájomne dohodnutej vízie, poslania a hodnôt, ktoré usmerňujú cestu organizácie k budúcnosti. **Naše princípy, vízia a ciele stratégie Centra diagnostiky, terapie a prevencie FASD sú popísané nižšie.**¹⁴
4. **Results (R) - Výsledky (R)** Prostriedky určujúce merateľné výsledky v strategickom plánovaní s cieľom stanoviť, do akej miery boli ciele dosiahnuté. Aby sa členovia zúčastnení na procese plánovania cítili motivovaní k snahe dosiahnuť tento vopred určený cieľ, je potrebné navrhnuť systém uznávania a atraktívnej odmeny. Preto sčasti prinášame **účel koordinačnej skupiny a pracovných skupín, ako aj rámec implementácie, monitorovania a revidovania plánu.**¹⁵

¹¹ Autorom nástroja je spomínaný Cooperrider, ktorý v deväťdesiatych rokoch napísal dizertačnú prácu „Appreciative Enquiry: Towards Methodology for Understanding and Enhancing Organizational Innovation“ na Case Western Reserve University Ohio a k nej vydal knihu s názvom Úvod do hodnotenia (1995). Model SOAR prešiel výskumným overovaním efektivity a mení analýzu SWOT v zmysle pozitívnej psychológie. Kým model analýzy SWOT predpokladá, že nedostatky a hrozby môžu vytvárať negatívne pocity členov organizácie, čím sa znižuje ich motivácia pracovať najlepšie, v SOAR sa zúčastňuje čo najväčšie množstvo zainteresovaných strán na základe integrity odlišností jej členov. Otázka integrity diverzity názorov, myšlienok, kontextov a kompetencií je veľmi vítaná a dôležitá. Darfison Son spolu s Stavrosom, Cooperriderom a Kellym (2003) ponúka ako alternatívu k analýze SWOT nástroj SOAR (silné stránky, príležitosti, ašpirácie, závery/výsledky), ktoré pochádzajú z prístupu Appreciative Inquiry AI). <http://indconsult.blogspot.com/2016/08/soar-analysis.html>.

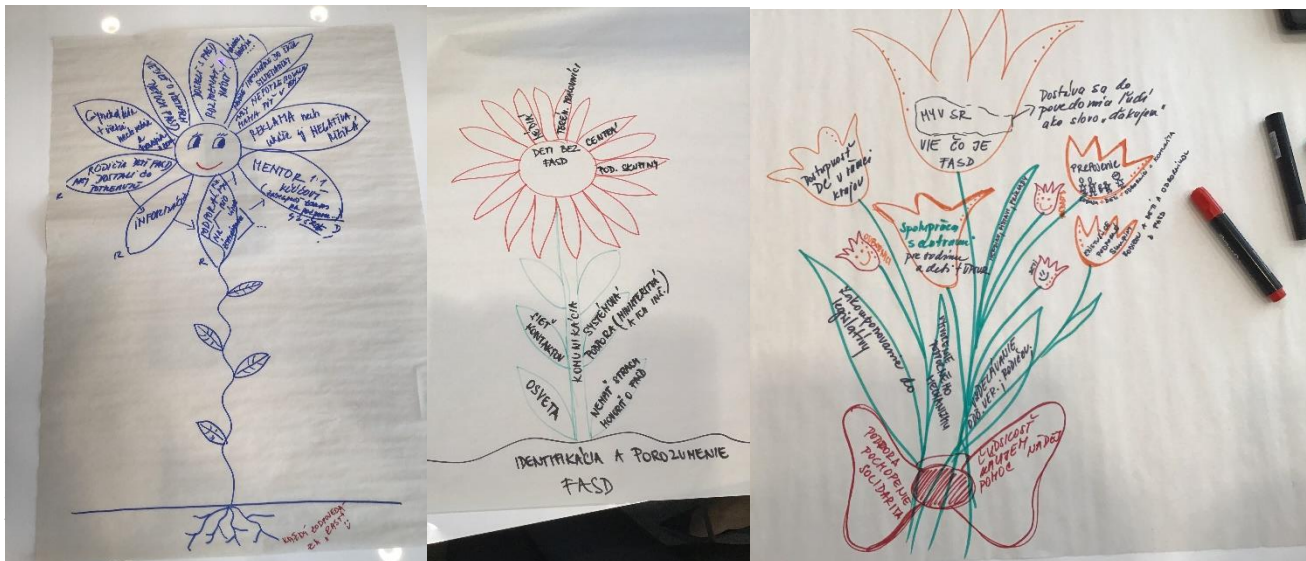
¹² **JE POTREBNÉ PRIEBEŽNE ZISŤOVAŤ A AKTUALIZOVAŤ.**

¹³ **JE POTREBNÉ PRIEBEŽNE ZISŤOVAŤ A AKTUALIZOVAŤ.**

¹⁴ **JE POTREBNÉ PRIEBEŽNE ZISŤOVAŤ A AKTUALIZOVAŤ.**

¹⁵ **JE POTREBNÉ PRIEBEŽNE ZISŤOVAŤ A AKTUALIZOVAŤ.**

Obrázok 3

Zdroj: vlastné spracovanie

5D model je založený na piatich fázach:

1. Fáza definovania

Ide o prvé zavedenie prístupu do koordinačného tímu. Manažment a členovia pracovných skupín súhlasia s účelom kooperatívnych prác, postupom práce (procesný plán, voľba pracovných metód a postupov) a kto bude zapojený (kto budú účastníci: experti, špecialisti, laici, ambasádori, všetci zamestnanci oddelení, používatelia, donori, partneri a pod.). Je vhodné použiť ako metódu koordinačné rozhovory, neformálne stretnutia a prípravné workshopy,¹⁶ určiť zameranie kooperatívnych prác podľa pracovných skupín a stanoviť ciele práce.

Centrum diagnostiky, terapie a prevencie FAS od roku 2018 koordinuje aktivity v oblasti komunikácie témy FASD prostredníctvom krajských koordinátorov. Tí nadväzujú s verejnosťou dialóg. Verejnosť prezentujú prevažne zamestnanci škôl, oddelení sociálnych vecí, zdravotníctva na krajskej i okresnej úrovni. Laici, ktorí sú naviazaní v úzkej väzbe na rodiny s FASD, alebo realizátori programov prevencie sú v rámci samosprávnych krajov SR mnohokrát osamotení.

Koordinačný systém Centra diagnostiky, terapie a prevencie FAS vytvára stabilnejšie a dlhodobejšie procesy na zdieľané dialógy, pre základ kooperatívnych sietí v napĺňaní stratégie (dnes disponuje sieťou databázou 563 kontaktov).

¹⁶ V roku 2019 pripravuje naše pracovisko 4 workshopy k strategickému plánovaniu. Sledujte prosím na stránke <https://fasedu.sk/skolenia.php>, <https://www.oasas.ny.gov/fasd/nysresources.cfm>.

Na úvod plánovacieho procesu sme ako kľúčových aktérov „AI“ zdefinovali týchto účastníkov:

Strength (S)¹⁷

<i>Skupina identifikovaných účastníkov</i>	<i>Inštitúcie s národnou pôsobnosťou</i>	<i>Inštitúcie s lokálnou pôsobnosťou</i>	<i>Rezortní gestori nevyhnutní pre proces plánovania</i>
<i>špecialisti na FASD</i>	NÁVRAT, o. z.: edukátorky FASD pripravené Nadáciou Harmony (15 osôb) od roku 2010 FASCINUJÚCE DETI, o. z.: MDT a sieť rodičov a detí s FASD Centrum diagnostiky, terapie a prevencie FAS: koordinátori a MDT	Centrá včasnej intervencie Centrá pre deti a rodinu Krizové centrá Nizkoprahové centrá Školy a ich poradenské centrá Pracoviská ÚPSVaR SR Justičné pracoviská a pracoviská MV SR Koordinátori ochrany detí pred násilím	MPSVR SR MŠVVaŠ SR MV SR MS SR MZ SR ZMOS
<i>participatívni špecialisti MDT¹⁸</i>	NÁVRAT, o. z. FASCINUJÚCE DETI, o. z. Centrum diagnostiky, terapie a prevencie FAS: koordinátori a MDT, odborníci a špecialisti, rodičia, pestúni a adoptívni rodičia, deti s FASD (poznanych 124), deti s rizikovým klinickým obrazom	Centrá včasnej intervencie Centrá pre deti a rodinu Krizové centrá Nizkoprahové centrá Komunitné centrá Poradenské centrá v zmysle zákona NRSR č. 245/2008 Pracoviská ÚPSVaR SR Justičné pracoviská a pracoviská MV SR Koordinátori ochrany detí pred násilím Zdravotnícke zariadenia	VÚC a ich samosprávy Mestské a obecné úrady Okresné úrady, súdy a PZ SR RÚVZ NKS a jeho koordinátori ochrany detí pred násilím ÚPSVaR
<i>ambasádori</i>	Plzeňský Prazdroj Slovensko (do marca 2018 Pivovary Topvar): ambasádori PPSK (60 osôb) Asociácia náhradných rodín Platforma rodín so zdravotným znevýhodnením Asociácia poskytovateľov a podporovateľov včasnej intervencie RÚVZ Národné koordinačné stredisko a jeho koordinátori ochrany detí pred násilím Asociácia súkromných lekárov Slovenskej republiky (ASL SR)¹⁹	Centrá Návrat Centrum Návrat v Bratislave Centrum Návrat v Banskej Bystrici Centrum Návrat v Prešove Centrum Návrat v Žiline Poradenské miesto v Trnave Poradenské miesto v Soblahove, Trenčín Centrum diagnostiky, terapie a prevencie FAS: koordinátori a MDT Regionálne centrá RÚVZ Koordinátori ochrany detí pred násilím	-

¹⁷ **JE POTREBNÉ PRIEBEŽNE ZISŤOVAŤ A AKTUALIZOVAŤ.**

¹⁸ MDT – multidisciplinárne tímy pre diagnostiku alebo inklúziu.

¹⁹ [Asociácia súkromných lekárov Slovenskej republiky \(ASL SR\).](#)

	<p>Slovenská lekárska komora (SLK)²⁰ Slovenská pediatričná spoločnosť – SPS²¹ Slovenská gynekologicko – pôrodnická spoločnosť Slovenskej lekárskej spoločnosti²² Slovenská komora sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce²³ Únia materských centier Slovenská komora učiteľov Inklukoalícia²⁴ Stavovské organizácie odborných zamestnancov škôl IUVENTA a iné...</p>	<p>Odbor prevencie kriminality kancelárie ministra vnútra krajskí koordinátori, pracovníci regionálnych kancelárií a ich asistenti z jednotlivých krajov po celej SR Únia materských centier združuje 80 regionálnych centier IUVENTA: Tematické centrá mládeže (TCM)²⁵ nájdete na týchto adresách: TCM Banská Bystrica TCM Trnava TCM Trenčín TCM Nitra TCM Žilina TCM Prešov TCM Košice a iné...</p>	
<i>partneri a podporovatelia</i>	<p>Plzeňský Prazdroj Slovensko (do marca 2018 Pivovary Topvar)²⁶ dlhodobý donor: kampaň „9 mesiacov 0 promile“: prevádzky, kde sa podáva alkohol – zaedukovaný personál (100 prevádzok) Nadácia J&T Nadácia P. Krištofoviča Balance Five, s. r. o. Inštitút dialogických praxí, o. z.</p>	<p>563 kontaktovaných odborníkov a partnerov zo vzdelávacích, zdravotníckych a sociálnych inštitúcií</p>	-

²⁰ Slovenská lekárska komora (SLK).

²¹ <http://www.sls-sps.sk/>.

²² <http://www.sgps.sk/>.

²³ <http://socialnapraca.sk/>.

²⁴ <https://inklukoalicia.sk/>.

²⁵ <https://www.iuventa.sk/sk/NOVINKY/NOVE-TEMATICKE-CENTRA-MLADEZE-OTVORENE-PRE-VEREJNOST.alej>.

²⁶ <http://www.promileinfo.sk/novinky/view/pivovarnici-vyzvaju-k-zodpovednosti-alkohol-nie-je-vhodny-pre-tehotne-zeny?ref=tlacove-spravy>.

- <http://www.promileinfo.sk/novinky/view/aj-na-slovensku-uz-mame-vyskolenych-odbornikov-na-diagnostiku-fetalneho-alkoholoveho-syndromu?ref=tlacove-spravy>.
- <http://www.promileinfo.sk/novinky/view/pivovary-topvar-vyzvaju-buduce-mamicky-9-mesiakov-0-promile?ref=tlacove-spravy>.
- <http://www.promileinfo.sk/novinky/view/povedomie-o-fetalnom-alkoholovom-syndrome-sa-na-slovensku-kazdorocne-zvysuje?ref=tlacove-spravy>.
- <http://www.promileinfo.sk/novinky/view/pivovarnici-odkazuju-alkohol-je-nevhodny-pre-tehotne-zeny?ref=tlacove-spravy>.
- <http://www.promileinfo.sk/novinky/view/otvorenie-novej-observacnej-miestnosti-v-ruzomberku?ref=tlacove-spravy>.
- <http://www.promileinfo.sk/novinky/view/prieskum-2018-na-temu-fas?ref=tlacove-spravy>.

odborná verejnosť	563 kontaktovaných odborníkov a partnerov zo vzdelávacích, zdravotníckych a sociálnych inštitúcií odborné prednášky pre vysokoškolských študentov (234 študentov) pre bakalárske odbory: Ošetrovateľstvo, Pôrodná asistencia, Verejné zdravotníctvo a Fyzioterapia Fakulty zdravotníctva Katolíckej univerzity v Ružomberku
laická verejnosť a jej rizikové skupiny	<ul style="list-style-type: none"> ▪ rodičia, pestúni a adoptívni rodičia detí s FASD (poznaných 124) či detí s rizikovým klinickým obrazom ▪ v prevencii oslovení žiaci a aktívne zapojení učitelia (220) ▪ 218 rodičiek – štatistika Národného centra zdravotníckych informácií MZ SR z roku 2016 definuje priamu cieľovú skupinu pre skríning FASD ako skupinu (z nich 73 rodičiek užívajúcich alkohol 1 – 15 g denne a až 145 užívajúcich alkohol viac ako 15 g denne počas tehotenstva)
témou zasiahnutá verejnosť	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 230 ženských ambulancií, v 14 čakárňach gynekologických ambulancií premietané a dostupné video ▪ Zaslanie informačného listu do 189 gynekologických ambulancií ▪ 11 760 pacientiek v gynekologických ambulanciách (informačne zasiahlo video a leták o FASD) ▪ Viac ako 2400 aktívnych reakcií na digitálnu kampaň Facebooku Plzeňský Prazdroj Slovensko ▪ v spolupráci so Slovenskou gynekologicko-pôrodnickou spoločnosťou dostalo 615 gynekológov informácie o kampani (Stretnutie mladých gynekológov 7. 10. 2017: odborná prednáška pre zúčastnených 20 gynekológov) ▪ 2745 klientov partnerov Centra diagnostiky, terapie a prevencie FAS

2. Fáza zisťovania

Celý systém zapojených účastníkov/aktérov (manažéri, iniciátori, prijímatelia, používatelia, členovia skupín a partneri) pomáha skúmať pozitívne jadro a zdroje koordinácie vydarenej stratégie: využíva situácie, ktoré sú vnímané ako životné dianie a bežné interakcie pri FASD. Dajú sa využiť rôzne zisťovacie metódy, ako sú napríklad reflektujúce tímy, hniezda rozhovorov, introreflexie účastníkov, focus groups atď. Prieskum nám poskytne odpovede na to, čo je to za žiadanú zmenu, ktorá sa udiala/udeje/deje v ich každodennej práci s FASD. Tú zmenu, ktorá napomôže zlepšiť podmienky v prevencii FASD a ktorá bude prítomná, keď bude strategický plán dobre fungovať. Zmena by mala byť merateľná a podrobne pomenovaná v záznamoch akčných plánov.

V tíme sme ich definovali ako:

1. existujúce strategické zdroje k zmene *Opportunities (O)*:

- výskum v oblasti účinnej neuropsychologickej diagnostiky detí s FASD, viac na: <https://fasedu.sk/centrumsluzieb.php>,
- odborné zázemie pre vzdelávanie o FASD, viac na: <https://fasedu.sk/skolenia.php>,
- školy a diagnostické centrá, kde boli realizované preventívne programy na FAS,
- vzdelávanie k FAS na úrovni univerzít: Washington University (e-learning), Univerzita Komenského v Bratislave, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici – PF UMB, Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre – FPV UKF, Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach – LF UPJŠ 1. KDdD, Trnavská univerzita v Trnave, Dubnický technologický inštitút v Dubnici nad Váhom, Prešovská univerzita v Prešove a Katolícka univerzita v Ružomberku, viac na: <https://fasedu.sk/skolenia.php>, <https://fasedu.sk/teachables.php>,
- dostupné publikácie, videá, videozáznamy workshopov zahraničných i domácich expertov, viac na: <https://fasedu.sk/videoa.php>, <https://fasedu.sk/zdroje.php>,

- spolupráca s RÚVZ, viac na: http://www.uvzsr.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=3579:medzina-rodny-de-povedomia-o-fetalnom-alkoholovom-syndrome-fas&catid=106:aktualne,
- členstvo Centra diagnostiky, terapie a prevencie FAS v EÚ Aliancii FASD, viac na: http://www.eufasd.org/EUFASD_2018/Program_book_EUFASD2018.pdf,
- akčný výskum v oblasti dialogickej terapie detí s FASD (bilaterálna integrácia, Kids Skills, AOPD, TAC a iné.), viac na: <https://fasedu.sk/centrumslužieb.php>,
- weby: promileinfo.sk, fasedu.sk, prazdroj.sk, fascinujucedeti.sk, dobrecentrum.sk,
- reálna potreba laickej i odbornej verejnosti viesť dialóg o téme, viac na: <http://www.navrat.sk/o-nas/centra-navrat/63-centrum-navrat-v-bratislave/237-dvojdnovy-workshop-v-teme-fas>, <http://www.navrat.sk/co-robime/publikacna-cinnost>, <https://fasedu.sk/kampan.php>.

2. základné hodnoty *Opportunities (O)*²⁷:

- úctyhodné, komplexné, spolupracujúce a komunitne orientované skutky,
- identifikujeme, podporujeme a využívame silné stránky,
- uznávame rovnocenne formálnu aj neformálnu podporu,
- žiadna stigma, žiadna hanba,
- podporovaná nezávislosť,
- plné a produktívne zapojenie do komunity,
- odolnosť,
- kultúra vzťahov uzdravuje a podporuje nás všetkých,
- rodina,
- podpora namiesto trestu,
- prijatie,
- súcit,
- bezpečnosť a ochrana zdravia,
- flexibilné rozpoznávanie jednotlivcov a ich individuálnych potrieb,
- obce a mestá sú všade informované,
- dôvera medzi jednotlivcami, rodinami a systémom služieb,
- trauma - je rozpoznaná a sme o nej informovaní,
- pozitívne progresívne myslenie na budúce plánovanie,
- kreatívni, energickí a angažovaní,
- otvorené myslenie,
- každodenná akcia konat',
- poskytneme sociálnu a emocionálnu podporu,
- integrujme všetky systémy, aby fungovali dobre,
- uctiť a riešiť smútok a stratu spojenú s traumou prostredníctvom liečivých vzťahov,
- zmena paradigmy z problému na riešenie.

3. princípy stratégie *Aspirations (A)*²⁸:

Stratégia na obdobie 2018 – 2028 vychádza zo skúseností z posledných rokov a opiera sa o aktuálne trendy v prevalencii a prevencii FASD (nie je dodnes v SR dostatočne

²⁷ **JE POTREBNÉ PRIEBEŽNE ZISŤOVAŤ A AKTUALIZOVAŤ.**

Alaska Fetal Alcohol Spectrum Disorders (FASD) Strategic Plan 2017 - 2022,

<http://dhss.alaska.gov/osmap/Documents/fasd/FASD-Strategic-Plan-FY2017-2022.pdf> a záznamy z koordinačného stretnutia 11. 10. 2018.

²⁸ **JE POTREBNÉ PRIEBEŽNE ZISŤOVAŤ A AKTUALIZOVAŤ.**

výskumne zameraná). Jej základom sú princípy formulované na podstate aktuálnych výskumov a praktických skúseností, ktoré môžeme označiť aj ako zásady efektívnej pomoci rodine s FASD. Sú to:

- Vedenie multirezortného dialógu²⁹ v partnerstve, ktorý scitlivo verejnosť a podporí dlhodobé spoločenské zmeny v téme preventability FASD. Cielenosť a adekvátnosť informácií i foriem komunikácie na úrovni inter-multi-transdisciplinárnej spolupráce.
- Kontinuita a prepájanie systémov už existujúcich služieb pre rodiny s FASD, prostredníctvom mapovania sietí inštitúcií pracujúcich s osobami s FASD (ktoré poskytujú služby v SR už 8 rokov).
- Uplatňovanie efektívnych postupov a posilnenie zdrojov dát pre aplikačnú prax, práca s analýzou súčasnej situácie v regiónoch, obciach a mestách (identifikovanie vhodných postupov, ich úspešná modifikácia cez obsahy komunitných plánov a pod.), práca s faktami a premennými a nie domnienkami.
- Riadenie procesu zmeny spolupráce a pomoci, s využitím kooperujúcej sily jednotlivcov a inštitúcií, ich funkčných sietí³⁰ a silných stránok (siet' sa stane silnejšia, keď je súčasťou procesu).
- Podpora nových alternatív pre rodiny s FASD v [multirezortnom a komunitnom priestore](#) s využitím inter-multi-transdisciplinárnej spolupráce. Financovanie služieb postavené na už vybudovaných transparentných systémových transferoch financií v jednotlivých rozpočtoch rezortných inštitúcií.

3. Fáza snov³¹

Účastníci sa spoločne podieľajú na príprave vízie o tom, ako bude stratégia vyzerat', ak sú naďalej prítomné kritériá úspešnosti (identifikované počas fázy zisťovania). Ako bude potom stratégia fungovať? Aké výsledky môžeme dosiahnuť? Ako rozpoznáme, že sa jej ciele naplnili? ...

V tíme sme definovali:

1. *vízia stratégie Aspirations (A):*

Vízia Stratégie multidisciplinárnej pomoci rodine s FASD na obdobie 2018 – 2028 podľa návrhov³² Centra diagnostiky, terapie a prevencie FAS je aj náš sen:

Prevalencia³³ FASD je u jednotlivcov zistená a znížená. Ich skúsenosti s FASD ako aj ich rodičov a opatrovateľov sú oprávnené uznané v kľúčových politikách rezortných gestorov na dosiahnutie ich jedinečného a plného potenciálu. Prostredníctvom vzdelávania, prevencie a poskytovania kvalitných, relevantne podporujúcich služieb je Slovenská republika vo FASD informovaným štátom.

2. *ciele stratégie Aspirations (A):*

Hlavný cieľ stratégie bol v tíme rozšírením vízie a znie:

Prostredníctvom efektívneho systému prevencie a pomoci, fungujúceho na základe multi- a transdisciplinárneho pôsobenia všetkých na sebe vzájomne nadväzujúcich objektov a subjektov maximalizovať spoluprácu i tímovú podporu a znížiť vznik FASD v SR.

²⁹ <http://www.zahrada2000.cz/storage/module-349/metodika-pro-mereni-dopadu-multidisciplinaripece-s-ts-1520438965.pdf>.

³⁰ <https://www.mpsv.cz/files/clanky/23240/3ssp.pdf>.

³¹ **JE POTREBNÉ PRIEBEŽNE ZISŤOVAŤ A AKTUALIZOVAŤ.**

³² Použitý koncept pre východiská - **Alaska Fetal Alcohol Spectrum Disorders (FASD) Strategic Plan 2017 – 2022**, <http://dhss.alaska.gov/osmap/Documents/fasd/FASD-Strategic-Plan-FY2017-2022.pdf>.

³³ demografický ukazovateľ vyjadrujúci pomer počtu ľudí s FASD k celkovému počtu obyvateľov.

Špecifické ciele Aspirations (A):³⁴

- Zvýšiť povedomie o FASD, o rozsahu neurovývinového poškodenia (na úrovni mozgu) a pridružených zdravotných postihnutí, ktoré môžu mať vplyv na každú osobu vystavenú expozícii alkoholu pred narodením.
- Znížiť výskyt expozície alkoholu u plodu počas tehotenstva.
- Identifikovať stigmú spojenú s FASD a eliminovať ju prostredníctvom takého vzdelávania v SR, ktoré umožní pochopiť zložitosti a rozmanitosti spôsobov postihnutí a ktoré uznáva silné stránky týchto dôsledkov, ako piliere a zdroje na podporu inkluzívneho prístupu a akceptovania osôb s FASD.
- Znížiť šírenie výskytu súbehu detskej traumy a FASD zvýšením podpory pre vysoko rizikové rodiny, budovať odolnosť a zlepšiť prístup k liečbe v ranom detstve.
- Definovať a podporovať informovanú starostlivosť osôb s FASD v SR.
- Zvýšiť zdroje gestorských fondov a zdroje príslušných služieb, podporujúcich vzdelávanie pre jednotlivcov a rodiny s FASD, sebaobhajcov – občianskych advokátov, prevenciu kríz.
- Znížiť prítomnosť a nepriaznivé výsledky viktimizácie, ako sú zneužívanie látok, uväznenia a samovraždy u osôb s FASD.
- Zvyšovať vnímavosť, citlivosť a porozumenie spoločnosti k téme preventability FASD.
- Nastaviť efektívny multidisciplinárny systém vzdelávania pre oblasť pomoci rodine s FASD pre všetky subjekty, ktoré na oblasti podpory participujú.
- Vytvoriť finančné mechanizmy pre oblasti pomoci pre rodiny s FASD, pomenovať už existujúce finančné tranzity v jednotlivých rezortoch, využiť a udržať ich pre stabilné dotačné systémy.

4. Fáza návrhu

Účastníci sú ochotní podieľať sa na navrhovaní toho, aké zmeny sa musia vykonať v spoločenskom, sociálno-technickom prostredí, aby sa zrealizoval sen.

Návrhy na aktivity a úlohy koordinačného tímu definujú indikátory procesu napĺňania zvolených cieľov (kľúčové zodpovedné osoby a pod.):

1. účel koordinačnej skupiny a pracovných skupín Results (R):

- Zamerať sa na akciu a činnosť.
- Spojiť advokátov, sebaobhajcov a poskytovateľov dohromady.
- Rozložiť sily.
- Zdieľať informácie.
- Vypracovať a realizovať udržateľný strategický plán.
- Prijatť a mentorovať novú generáciu advokátov, sebaobhajcov, facilitátorov a vodcov, ktorí žijú s FASD.

2. implementácia, monitorovanie a revidovanie plánu Results (R):

- Tento plán je rámec pre usmerňovanie 10-ročného úsilia strategického plánovania FASD.
- Centrum diagnostiky, terapie a prevencie FAS a jeho partneri sa zaväzujú uľahčovať, podporovať a obhajovať vypracovanie a implementáciu plánu.

³⁴ **JE POTREBNÉ PRIEBEŽNE ZISŤOVAŤ A AKTUALIZOVAŤ.**

- Partneri sa stretávajú štvrt'ročne a najmenej raz ročne sa schádzajú na revíziu a aktualizáciu plánu.
- Vedúci pracovníci pracovných skupín zvolávajú pracovné skupiny, ktoré pozývajú ďalších účastníkov na vypracovanie a realizáciu akčných plánov.

5. Realizačná fáza

Koordinácia stratégie je cielená tak, že neustále zvyšuje realizáciu najväčšieho potenciálu implementácie stratégie v rámci každej vybranej oblasti jej záujmu. Predstavitelia politik ocenili jej realizátorov, ktorí sú schopní vytvárať dlhodobú podporu prevencii FASD. Ide o cyklický proces.

Stručná história témy FASD v Centre diagnostiky, terapie a prevencii FAS

Od sedemdesiatych rokov 20. storočia sa Slovensko podieľalo na identifikácii starostlivosti ľudí postihnutých prenatálnym vystavením alkoholu pod diagnózou MKCH (ICD) Q86. [Prieskumy, články, výročné správy a mnohé publikácie, vrátane iných zdravotníckych portálov združovaných do roku 2015 Národným monitorovacím centrom pre drogy \(NMCD\)](#) (dnes Odbor koordinácie protidrogovej stratégie a monitorovania drog) a [Agentúry EMCDDA](#), poznamenali, že v štáte sa vyskytuje vysoká miera rizikovej konzumácie alkoholu a s tým súvisiace hospitalizácie. Pre nízke štatistiky MZ SR³⁵ rodičiek, u ktorých bol indikovaný alkohol, Slovensko ešte neuznalo FASD a nemeralo dostatočne prevalenciu FAS aj napriek kampani [RÚVZ SR](#). Slovenskí advokáti témy, vrátane rodičov, zdravotníckych pracovníkov, učiteľov, profesionálov v oblasti súdnictva, tvorcov politik a iných, dnes nepracujú na riešení koncepčne. Nasledujúce zhrnutie a časť „**Priority pracovných skupín a ich ciele**“ ponúka stručný prehľad a inšpiráciu možných úsilí zamestnancov a partnerov Centra diagnostiky, terapie a prevencie FAS, ku ktorým vás i iných pozývame:

- **Rok 2012: Stáž v USA, University of Washington, Seattle, WA. Center on Human Development & Disability.** Odborný garant stážového pobytu: Susan J. Astley, Ph.D., Professor of Epidemiology/Pediatrics, Director, WA State FAS Diagnostic & Prevention Network, Chair Senate Committee on Planning & Budgeting, Chair Special Committee on Intellectual Property & Commercialization. Cieľ pobytu: supervízna stáž k vedeckej činnosti a absolvovanie dvojdnového tréningu Susan J. Astley k diagnostike 4 klientov. Doba pobytu: november 2012.
- **Rok 2012: Realizácia projektu „Vzdelávacie kurzy: Sociálna zmena prostredníctvom sociálnych služieb I. a II. v USA“.**
- **Rok 2013: Realizácia projektu „Podpora diagnostiky, terapie a prevencie FAS/FASD v SR“.**
- **Rok 2013: Organizátor vedeckej prednášky: Susan J. Astley, Ph.D.,** Professor of Epidemiology/Pediatrics, Director, WA State FAS Diagnostic & Prevention Network, Chair

³⁵ Centrum diagnostiky, terapie a prevencie FAS disponuje údajmi štatistík poskytnutých Národným centrom zdravotníckych informácií MZ SR z roku 2016, ktoré spoľahlivo definujú priamu a v čase prvú cieľovú skupinu pre skríning FASD ako skupinu 218 rodičiek (z nich 73 rodičiek užívajúcich alkohol 1 – 15 g denne a až 145 užívajúcich alkohol viac ako 15 g denne počas tehotenstva). Primárne môžeme s touto skupinou manažovať ranú starostlivosť: zachytenie, ochranu a [intervenciu u detí s FASD v období najvyššej rezistencie sekundárnych a terciárnych postihnutí u detí do 5 rokov.](#) :

- <https://www.researchgate.net/publication/47543155> Children and Youth With Fetal Alcohol Spectrum Disorders Summary of Intervention Recommendations After Clinical Diagnosis,
- <https://www.researchgate.net/publication/258103798> Sensory control of balance A comparison of children with fetal alcohol spectrum disorders to children with typical development,
- <https://www.researchgate.net/publication/45640218> Observation of Classroom Social Communication Do Children With Fetal Alcohol Spectrum Disorders Spend Their Time Differently Than Their Typically Developing Peers,
- <https://www.researchgate.net/publication/6366550> Exploring the Utility of Narrative Analysis in Diagnostic Decision Making Picture-Bound Reference Elaboration and Fetal Alcohol Spectrum Disorders,
- https://cris.maastrichtuniversity.nl/ws/files/16028548/eBook_Fetal_Alcohol_Spectrum_Disorders_Knowledge_Synthesis.pdf.

Senate Committee on Planning & Budgeting, Chair Special Committee on Intellectual Property & Commercialization, na PF KU v Ružomberku, 14. 03. 2013.

- **Rok 2013: Organizátor vedeckej prednášky: Therese Grant, PhD.,** Associate Professor of Psychiatry and Behavioral Sciences, Washington State Parent- Child Assistance Program, University of Washington School of Medicine, na PF KU v Ružomberku, 15. 03. 2013.
- **Rok 2013 – 2014: Participácia na experimente tvorby diagnostického tímu k diagnostike FASD.**
- **Rok 2014 – 2018: Uzatvorenie Zmluvy o spolupráci č.: 86/2014 PF KU s medicínskym garantom Centra diagnostiky, terapie a prevencie FAS. Zmluva ukončená k 31. 10. 2018.**
- **Rok 2014: Stáž v USA, University of Washington, Seattle, WA. Center on Human Development & Disability.** Odborný garant stážového pobytu: Susan J. Astley, PhD., Professor of Epidemiology/Pediatrics, Director, WA State FAS Diagnostic & Prevention Network, Chair Senate Committee on Planning & Budgeting, Chair Special Committee on Intellectual Property & Commercialization. Cieľ pobytu: supervízna stáž k vedeckej činnosti a absolvovanie dvojdňového tréningu Susan J. Astley k diagnostike 4 klientov. Doba pobytu: november 2014.
- **Rok 2014: Absolvovanie kurzu** v USA, Portland State University, Portland, OR. Continuing Education (CEED), Graduate School of Education at Portland State University, Fetal Alcohol Spectrum Disorders (FASD) and Other Drug Effects: Understanding and Applying a Brain-Based Approach with Adoptive and Foster Families. Cieľ pobytu: absolvovanie kurzu. Doba pobytu: november 2014.
- **Rok 2015: Organizátor workshopu: Diane V. Malbin, M. S. W.,** Director, FASCETS - FETAL ALCOHOL SPECTRUM DISORDER & OTHER NEUROBEHAVIORAL CONDITIONS: UNDERSTANDING & APPLICATION OF A BRAIN-BASED APPROACH WORKSHOP FOR PARENTS AND PROFESSIONALS na PF KU v Ružomberku, 30. 11. 2015 – 01. 12. 2015.
http://www.ku.sk/images/dokumenty/ku/dokumenty/kurier_april_2016-web.pdf.
- **Rok 2015: Organizátor pracovného stretnutia: Julie Marie Bledsoe, PhD.,** Clinical Professor of Pediatrics; Clinic Medical Director, UW Medicine Pediatric Care Center University of Washington Pediatric Care Center, University of Washington, Seattle, WA - FASD, Diagnóza FAS/FASD a jej vplyv na systém ochrany detí. Pracovné stretnutie, 18. 11. 2015, KC Dunaj Bratislava: Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky, Národné koordinačné stredisko pre riešenie problematiky násillia na det'och, Bratislava (Záznam a definované okruhy potrieb) 18. 11. 2015.
http://www.ku.sk/images/dokumenty/ku/dokumenty/kurier_april_2016-web.pdf.
- **Rok 2015: Organizátor workshopu: Julie Marie Bledsoe, PhD.,** Clinical Professor of Pediatrics; Clinic Medical Director, UW Medicine Pediatric Care Center University of Washington Pediatric Care Center, University of Washington, Seattle, WA - FASD, Diagnosis, Research, Intervention, Prevention – The Washington State Experience na PF a FZ KU v Ružomberku, 20. 11. 2015.
- **Rok 2015: Realizácia projektu „Fetálny alkoholový syndróm/Neurobehaviorálne podmienky. Pochopenie a uplatnenie prístupu na základe funkcie a schopností mozgu“**

- **Rok 2015 – 2018: Uzatvorenie Zmluvy o spolupráci PF KU so školským poradenským pracoviskom medicínskeho garanta Centra diagnostiky, terapie a prevencie FAS na stabilné etablovanie MDT k diagnostike FASD do poradenských pracovísk rezortu školstva** (Diagnostický tím Centra diagnostiky, terapie a prevencie FAS v tom čase fungoval v zmysle navrhnutých partnerských procesov³⁶ ako interný tím odborných zamestnancov - psychologov, špeciálnych pedagógov, sociálnych pracovníkov, logopéda, fyzioterapeuta, pediatra partnera a garanta diagnostiky, ktorým bolo od roku 2014 do októbra 2018 Nosko Helth Prevention, s. r. o.). Zmluva s garantom bola k 31. 7. 2018 ukončená.
- **Rok 2015: Prednáška a lektorovanie: Konferencia Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny a Úsmevu ako dar, Spoločne pre rodinu**, dátum: 20. – 21. 01. 2015, názov workshopu: „Fetálny alkoholový syndróm/Neurobehaviorálne podmienky mozgu, pochopenie a uplatňovanie efektívneho prístupu“. Názov prednášky: „FASD - Kto je tu expert?“
- **Rok 2016 – trvá: Uzatvorenie Zmluvy o spolupráci PF KU s partnerským pracoviskom Fascinujúce deti, o. z., a Centra diagnostiky, terapie a prevencie FAS.**
- **Rok 2016: Spracovateľ študijných materiálov z realizovaných workshopov** k vzdelávaniu (napr.: VZDELÁVACIEMU PROGRAMU S UNIVERSITY OF WASHINGTON), <https://fasedu.sk/skolenia.php>, neautorizovaný preklad odbornej literatúry I. J. Chasnoff, S. Astley, D. Malbin pre vlastnú prax a iné edičné činnosti.
- **Rok 2016: Organizátor workshopu: ŠIKANA: PRESTAŇME HOVORIŤ O NEJ, ZAČNIME HOVORIŤ SPOLU – workshop, 15. – 16. 11. 2016.**
V obsahu workshopu pod vedením [Sylvie London, PhD.](#), z Grupo Campos Elíseos, ktorá je členom správnej rady The Taos Institute a The Houston Galveston Institute, boli prezentované kolaboratívne prístupy v školskej poradenskej praxi.³⁷
- **Rok 2016: Organizátor prednášok pre študentov sociálnej práce: Terapia v rámci jedného stretnutia: KAŽDÉ LIEČEBNÉ STRETNUTIE JE JEDINEČNÉ A ZVLÁŠTNE – pozvaná prednáška 15. – 16. 11. 2016** [Irma Rodriguez J. M. A.](#)
Je terapeutka, vedúca skupinovej výučby v Campos-Elysées a ďalších inštitúciách. Zakladateľka a riaditeľka Centra pre komunitnú starostlivosť (CAC) - Podpora komunitného centra Palo Solo pre marginalizované oblasti Mexico City.³⁸

³⁶ NOSKOVÁ, J. (2014). Manažment diagnostického centra fetálneho alkoholového syndrómu. Špecializačná práca. [Management of a Diagnostic Centre of the Fetal Alcohol Syndrome. Specialized work]. Slovak Medical University in Bratislava, Faculty of Public Health, Bratislava. Manažerská časť bola spracovaná zamestnancami PF KU v Ružomberku.

³⁷ S dvadsaťpäťročnou skúsenosťou v tejto oblasti ponúka Sylvia profesionálom v oblasti duševného zdravia, školám a organizáciám vzdelávanie, supervízie, koučovanie alebo konzultácie. Sylvia tiež úzko koordinuje medzinárodné certifikované školenia v kolaboratívnej praxi ([International Certificate in Collaborative Practices](#)). Vyučuje na viacerých univerzitách, prednáša a organizuje semináre po celom svete.

³⁸CAC je tiež klinika s nízkoprahovým nádychom, ktorá realizuje školenia pre zdravotníkov, školských pracovníkov, sociálnych pracovníkov a pre iné pomáhajúce profesie. Pracovisko je ústredím pre študentov medzinárodne certifikovaného programu pod názvom „Spoločné dialogické postupy“. Počas posledných dvanásť rokov pomáhala Irma uľahčiť skupinové procesy dialógu v komplikovaných komunitách. Medzi jej záujmy patrí skúmanie kooperatívneho prístupu ku generovaniu kreatívnych foriem dialógu pre osobné a komunitné transformácie. Počas posledných 20 rokov vytvorila rámec služby z rôznych terapeutických prístupov. Irma vychádza z kolaboratívnych praktík [H. Anderson](#), ktorá tvrdí, že každá ľudská interakcia je jedinečná a zvláštna a môže byť terapeutickou liečbou sama o sebe. Táto prednáška pozvala účastníkov učiť sa, ako v praxi tieto myšlienky preskúmať.

- **Rok 2016: Realizácia projektu „Európska konferencia k FASD 2016, „European Conference on FASD 2016 Royal Holloway, London“ a účasť na konferencii.**
- **Rok 2016 – 2017: Realizácia projektu „Transfer a aplikácia edukačných stratégií v integrácii žiakov s FAS/FASD“.**
- **Rok 2016 – 2017: Realizácia projektu „Súvislosti vybraných diagnóz u žiakov so spektrom fetálneho alkoholového syndrómu a inklúzia žiakov so ŠVVP vo vybraných materských a základných školách“.**
- **Rok 2017: Stáž v KANADE, Faculty of Education at Memorial University, St. John’s, Newfoundland.** Odborný garant stážového pobytu: Dr. Gabrielle Young B. A., B. Ed. Brock, M. Ed., PhD., Western Ontario, Assistant Professor. Cieľ pobytu: mobilita k vedeckej činnosti zameranej na štúdium literatúry, zisťovanie plnej inklúzie žiakov so ŠVVP v bežných štátnych školách, konzultácia s interdisciplinárnym tímom školy Beachy Cove Elementary School, overovanie vybraných didaktických metód vhodných pre žiakov so ŠVVP – vrátane detí s FASD (STEM a iné), pedagogická diagnostika a psychodiagnostika ŠVVP. Doba pobytu: január - február 2017.
- **Rok 2017 – 2018: Realizácia projektu „Štandardizovanie záťažových testov pri meraní dyslexie systémom I4Tracking® v diagnostike subdomény „Akademické zručnosti“ v 4-kódovej diagnostike FASD“.**
- **Rok 2018: Erasmus mobilita výučba, POĽSKO - Ateneum Szkola Wyzsza, Gdansk, Department of Educational Studies.** Odborný garant pobytu: Dr. Małgorzata Stopikowska.³⁹ Cieľ pobytu: mobilitná výučba – prenos vedecko-výskumných skúseností v problematike FASD do vzdelávania a vedeckej činnosti zameranej na spoločné neuropsychologické výskumné projekty u FASD. Doba pobytu: máj 2018.
- **Rok 2018: Aktívna účasť. Mezinárodní kolaborativní a dialogické sympozium v Ostravě: 3. – 5. 05. 2018, Sympozium pořádal Spolek Narativ ve spolupráci s: Taos Institute, International Certificate in Collaborative-Dialogic Practices, Ostravskou univerzitou, Plato Ostrava, pod záštitou města Ostravy.** Prezentovanie príspevku „[FASD v dialógu](#)“.
- **Rok 2018: Aktívna účasť na 27. ročníku odbornej konferencie VZDPaP - Diet’a v ohrožení 07. 11. – 08. 11. 2018 v stredisku SÚZA v Bratislave,** PhDr. at Mgr. Oľga Okálová, PhD. – PhDr. Miroslava Bruncková, PhD. – Mgr. Lenka Martinkovičová, PhD. – Bc. Veronika Šebeková, Poster: [Včasná neuropsychologická diagnostika prediktorov vybraných neurovývinových porúch u detí a žiakov do 10 rokov.](#)
- **Rok 2018 – 2019: Realizácia projektu „AKO INTEGROVAŤ ŽIAKA S FASD“.**

³⁹ Dr hab. Małgorzata Stopikowska, prof. ndzw. Ateneum - podpredsedníčka Programovej Rady Fundacji Fascynacje - vedúca odboru rodinných štúdií na Fakulte pedagogických štúdií Athenaeum - školy v Gdaňsku, pedagogička, špecialistka na Rodinné štúdie, odborná asistentka v pedagogike a rodinných vedách. Členka vedeckých rád vedeckých časopisov v Poľsku i v zahraničí, členka: Svetovej rady pre výskum Polonia poľského združenia „Familiologicznego“, Tímu školstva kultúry a interkultúrneho vzdelávania, vedy a komparatívni International Education Society, USA. Výskumné záujmy: problematiky multikultúrne a multináboženské, rozvoj Rodinných štúdií v Poľsku a na celom svete, prevencia FASD, organizácia medziodvetvových pojmov, komplexnej a integrovanej pomoci deťom s FASD. Autorka štyroch kníh a asi 100 vedeckých článkov, väčšinou z pedagogických a rodinných tém, redaktorka 5 kolektívnych diel. Autorka konceptu organizovania interdisciplinárnej, systémovej, integrovanej a komplexnej pomoci pre dieťa s FASD a jeho rodinu; autorka koncepcie Centra pre diagnostiku, terapiu, vzdelávanie a prevenciu FASD.

- **Rok 2018 – 2019: Realizácia projektu „Neuropsychologická diagnostika a dialogická inklúzia žiakov so ŠVVP vo vybraných materských a základných školách“.**
- **Rok 2018: Účasť na medzinárodnej konferencii v Berlíne 24. – 26. 09. 2018, [European Conference on FASD 2018 EUFASD Alliance and FASD Deutschland](#). *Abstrakt a prezentovanie Centra diagnostiky, terapie a prevencie FAS v kontexte SR*
„Multidisciplinary teams platform and screening algorithm indicating the presence of FASD by preschool children in the system of early intervention in Slovak republic Šebeková Veronika, Okálová Oľga Centre for Diagnosis, Prevention and Therapy of FAS, Catholic University in Ružomberok, Slovakia“.**
- **Rok 2018 – 2019: Realizácia projektu „VYBRANÉ TERAPEUTICKÉ PRÍSTUPY PRE DETI SO SPEKTROM FETÁLNEHO ALKOHOLOVÉHO SYNDRÓMU (FASD) – Úspešná terapia bez terapeuta“.**
- **Rok 2018 – 2019: Výskum v akcii:⁴⁰ Návšteva ČVUT - Laboratoř očních pohybů, spolupráca s Medicton group, s. r. o. a Erasmus mobilita školenie, ČR - Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Katedra pedagogiky a psychologie, Pedagogická fakulta JU. Odborný garant pobytu: doc. Mgr. Jiří Jošt, CSc. Cieľ pobytu: obsluha prístroja I4Tracking pre interdisciplinárny výskum. Doba pobytu: január 2019.**
- **Rok 2018 – 2022: Zapojenie do COST Association, Avenue Louise 149, 1050 Brussels, Belgium, OC-2018-1-23018, European interdisciplinary network for FASD prevention, Drs. Sylvia Roozen, Researcher Fetal Alcohol Syndrome, Maastricht University, Governor Kremers Centre, Visiting address: UNS40, Room C.2.574, P.O. Box 616, 6200 MD Maastricht, The Netherlands: „Together with dr. Diane Black, chair of the European Alliance for Fetal Alcohol Spectrum Disorders (FASD), our multidisciplinary FASD working group is preparing a proposal for the upcoming COST Action call. With this Action proposal, we initiate a platform and build new capacity for bringing various stakeholders together to organize multidisciplinary collaborations to contribute to this societal challenge on four emerging topics in the field of FASD: 1) Public education prevention message; 2) Best practices for early diagnosis and treatment; 3) Ethical, Social, and Legal aspects of FASD prevention; 4) and Integrative Systems Biology and Pathway Analysis. For each of these topics, a work group will be established who will meet 8 times during a period of 4 years. We invite stakeholders from different fields with a specific expertise or with a network of professionals with an interest in FASD to participate in this call.“**
- **Rok 2018 – 2023: Realizácia projektu „Centrum služieb ranej starostlivosti“.**
- **Rok 2018 – 2023: Realizácia projektu „FASD v dialógu – národná stratégia multidisciplinárnej pomoci rodine s FASD“.**

⁴⁰ Štemberger, T. and Cencič, M.: Design-based research in an educational research context. JOURNAL OF CONTEMPORARY EDUCATIONAL STUDIES 1/2014:

„Research in the field of education in Slovenia has traditionally favored quantitative methodology (Čagran 2004; Kožuh 2003; Sagadin 1993); lately, however, the importance of qualitative methodology has been increasingly emphasized (Marentič Požarnik 1990; Mažgon 2006, 2008; Sagadin 1991; Vogrinc 2008). Moreover, there are now frequent tendencies towards a more integrated methodological approach (Marentič Požarnik 1990), a combination of approaches (e.g. Creswell 2008), or a synthesis of the paradigms of educational research (Mužič 1994) (i.e. towards the use of both methodologies or towards a paradigmatic relativism (Mažgon 2008) that justifies the use of both paradigms). These tendencies lead to finding answers to research questions and provide a sense of equal representation in all phases of the research process (Mažgon 2006). One of the reactions to the above-mentioned demands was action research (Marentič Požarnik 1993; Mažgon 2006; Sagadin 1991), which typically incorporates a qualitative methodology and a combination of various techniques for collecting data and methods of processing data, with regard to the research problem and objectives. Design-based research also addresses the division into two paradigms or research approaches, and thus denotes an integration of the quantitative and qualitative paradigms of educational research.“

II. Priority pracovných skupín a ich ciele⁴¹

Prioritná oblasť 1: Primárna prevencia prenatálnej expozície alkoholu a FASD	
Vedúci pracovných skupín dnes nie sú známi ⁴²	
Priority na 5 – 10 rokov	Ciele na roky 2019 – 2023
<ul style="list-style-type: none"> • Identifikovať a redukovať bariéry a stigmy, ktoré prinášajú účinnú prevenciu a intervenciu pri poruchách fetálneho alkoholového spektra (FASD), vrátane zavedenia regionálnych stratégií prevencie podľa kultúrnych a regionálnych rozdielov. • Zhromažďovať informácie alebo dôkazy o súčasnom výskyte FASD a traumy z detstva. • Vytvoriť stratégie na zvyšovanie povedomia verejnosti, zamerané na rôzne publikum.⁴³ • Implementovať intervencie a stratégie založené na dôkazoch v oblasti prevalencie a prenatálnej starostlivosti⁴⁴ medzi poskytovateľmi a agentúrami, aby sa zabránilo neúmyselnému tehotenstvu, ktoré je vystavené alkoholu, vrátane použitia validovaných skriningových nástrojov a rýchlych zásahov s odporúčaniami. • Zabezpečiť, aby boli získané údaje⁴⁵ a nástroje k FASD začlenené do všetkých stratégií a akčných plánov v implementačných krokoch. 	<ul style="list-style-type: none"> • Identifikovať a kvantifikovať najrizikovejšie cieľové skupiny a využiť⁴⁶ Národné projekty MZ SR, napr.: Štandardné preventívne, diagnostické a terapeutické postupy⁴⁷ a iné.⁴⁸ • Definovať regionálne špecifiká⁴⁹ a vytvoriť mapy prevencie a intervencie (s využitím dizertačných prác členov MDT Fascinujúcich detí, o. z.). • Definovať spoločné východiská, zdroje, príležitosti na zmeny a ciele pre prevenciu FASD v rezortoch SR prostredníctvom „AI“ a „Výskumu v akcii“. • Realizovať nadrezortný audit evidenčných systémov a databáz obyvateľstva s dôrazom na prienik zachytenia FASD. • Vytvoriť pilotný koncept EFFECTIVE METHODOLOGY MODEL FOR THE SUPPORT (Na prevenciu, intervenciu a inklúziu) Centra diagnostiky, terapie a prevencie FAS ako podpory pre všetky MDT v SR a tvoriť národný MDT pre siete (timov.)

⁴¹ Alaska Fetal Alcohol Spectrum Disorders (FASD) Strategic Plan 2017-2022, <http://dhss.alaska.gov/osmap/Documents/fasd/FASD-Strategic-Plan-FY2017-2022.pdf>.

⁴² **JE POTREBNÉ PRIEBEŽNE ZISŤOVAŤ A AKTUALIZOVAŤ.**

⁴³ <http://www.health.gov.sk/?dohovor-osn-prava-tzp>.

⁴⁴ <http://www.nczisk.sk/Statisticke-zistovania/Pages/default.aspx>.

⁴⁵ <http://www.health.gov.sk/?institut-zdravotnej-politiky>.

⁴⁶ http://www.partnerskadohoda.gov.sk/data/files/1901_op-lz_2018_03_29_zamer-np-tvorba-novych-a-inovovanych-postupov-prevencia_final_27_02_2018--doplnenie-a-upravy.pdf.

⁴⁷ <http://www.health.gov.sk/?spdtp>.

⁴⁸ <http://www.health.gov.sk/?projekty-a-vyzvy>.

⁴⁹ <https://www.obce-epro.sk/o-aplikacij>.

https://web.vucke.sk/files/dokumenty/pub/regionalny_rozvoj/phsr/2015/metodika-na-vypracovanie-programu-hospodarskeho-rozvoja-a-socialneho-rozvoja.pdf,

<http://www.mpsr.sk/mvrrfiles/004112.pdf>.

• Vytvoriť Národný akčný plán na roky 2019 – 2028 „VITAJTE V SIETI ORGANIZÁCIÍ, KTORÉ RIEŠIA FASD“ a využiť kvantifikáciu jeho náročnosti, napr.: *Cost of Fetal Alcohol Spectrum Disorder Diagnosis in Canada, In The Burden and Economic Impact of Fetal Alcohol Spectrum Disorder in Canada Svetlana Popova (Principal Investigator), Shannon Lange, Larry Burd and Jürgen Rehm February, 2015.*

• Identifikovať [osvedčené postupy](#) pri prijímaní [stratégií](#)⁵⁰ a školiť zdravotníckych pracovníkov, aby sa informácie dostali všade k ženám v reprodukčnom veku, predovšetkým k tým, ktoré sú tehotné, ale i k tým, ktoré sú zamerané na riskantné užívanie alkoholu,⁵¹ napr. cez: „[PRVÝCH 1000 DNÍ ŽIVOTA](#)“ vytvoriť národný program života detí s FASD alebo slovenský model „[ZA NAJLEPŠÍ ZAČIATOK](#)“.

• Zabezpečiť spoluprácu medzi príslušnými subjektmi a spárovanie rezortných koncepčných správ a stratégií prevencie FASD pri zdieľanom budovaní odolnosti a zdravia obyvateľstva.

• Spolupracovať s komunitnými partnermi a aktérmi [Strategického rámca starostlivosti o zdravie pre roky 2013 – 2030 SR](#), ako aj ďalších programov, ako sú:

- I. Národná protidrogová stratégia Slovenskej republiky na obdobie rokov 2013 – 2020,⁵²
- II. Národné priority rozvoja sociálnych služieb 2015 – 2020,⁵³
- III. Národná stratégia na ochranu detí pred násilím,⁵⁴
- IV. Národná rámcová stratégia podpory sociálneho začlenenia a boja proti chudobe,⁵⁵
- V. Národná stratégia na prevenciu a elimináciu násilia páchaného na ženách a v rodinách,⁵⁶
- VI. Stratégia Slovenskej republiky pre mládež na roky 2014 – 2020,⁵⁷
- VII. Národný program rozvoja výchovy a vzdelávania na roky 2018 – 2027.⁵⁸

• Vypracovať plán hodnotenia pre preventívne úsilie.⁵⁹ Teoretické rámce pre skúmanie transformačných zmien – úsilie charakterizovať zmenu vedomostí, zručností a totožnosti akčných výskumníkov z hľadiska výhodnosti troch kontextuálnych úrovní: profesionálnych, organizačných a vedeckých. Na profesionálnej úrovni sa výskumný pracovník zameriava na vnútorné úvahy o prijatých krokoch a zmenách v zručnostiach, vedomostiach a identite.⁶⁰

Prioritná oblasť 2: Skrining a diagnostika FASD	
Vedúci pracovných skupín dnes nie sú známi ⁶¹	
Priority na 5 – 10 rokov	Ciele na roky 2019 – 2023
<ul style="list-style-type: none"> • Identifikovať a etablovať efektívny diagnostický model podľa štátneho diagnostického klastra pre SR. • Identifikovať a redukovať bariéry a stigmy, ktoré vznikajú pri koordinácii, využívať existujúce úsilie v SR tak, aby sa zvýšilo používanie štandardizovaných nástrojov skriningu a odbornej prípravy poskytovateľov zdravotnej starostlivosti k osvedčeným postupom pri skriningu užívania alkoholu/látok, skúsenosti s nepriaznivým detstvom (Adverse childhood experiences (ACEs))/vystavenia traume a nevhodného vývinu detí. • Vytvoriť trvalo udržateľný diagnostický systém FASD, ktorý obsahuje opatrenia na zabezpečenie kvality, s cieľom zaistiť konzistenciu, dlhú životnosť a spoluprácu medzi jednotlivými multidisciplinárnymi tímami, financovanými štátom. • Spolupracovať s inštitúciami, ktoré pracujú s „vysokorizikóvymi“ skupinami, aby identifikovali deti a dospelých s expozíciou alkoholu pred narodením, aby dostali včas vhodnú intervenciu a diagnostiku. 	<ul style="list-style-type: none"> • Vytvoriť centrálny skriningový dokument na multirezortnej úrovni. • Vytvoriť pilotnú databázu vedecko-výskumných tímov vo FASD a vytvoriť praktikom platformu na zdieľanie výskumných výsledkov. • Vytvoriť koncepciu koordinácie focusových skupín detí, rodičov, odborníkov i laikov, napr.: cyklus „PATRIKOV SVET S FASD“, „PATRIK S FASD VO SVETE“. • Byť partnerom s kľúčovými zainteresovanými stranami, najmä s Ústredím práce, sociálnych vecí a rodiny, referátov SPOaK na príslušných ÚPSVaR na podporu univerzálneho vývinového skriningu a skriningu FASD postúpenia na diagnostikovanie FASD, ak je to z anamnézy zrejme a indikované. • Podporovať súčasnú sieť MDT tímov FASD v Slovenskej republike prostredníctvom procesu analýzy údajov a preskúmať možnosti trvalo udržateľného diagnostického systému FASD v spolupráci so súčasnými tímami ACVI a príslušnými verejnými/súkromnými subjektmi.

⁵⁰ <http://www.health.gov.sk/?Dotacna-Podpora-Zdravie>.

⁵¹

https://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/NP/podpora_prevenie/dokument_databaza_postupov_a_nastrojov.pdf.

⁵² <http://www.health.gov.sk/?protidrogova-politika>.

⁵³ <https://www.employment.gov.sk/sk/rodina-socialna-pomoc/socialne-sluzby/narodne-priority-rozvoja-socialnych-sluzieb.html>.

⁵⁴ <https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/narodne-koordinacne-stredisko/narodna-strategia-ochranu-deti-pred-nasilim.pdf>.

⁵⁵ <https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/rodina-socialna-pomoc/narodna-ramcova-strategia-socialneho-zaclenenia-boja-proti-chudobe.pdf>.

⁵⁶ [http://moznostvolby.sk/wp-](http://moznostvolby.sk/wp-content/uploads/2014/08/N%C3%A1rodn%C3%A1_strat%C3%A9gia_n%C3%A1silie.pdf)

content/uploads/2014/08/N%C3%A1rodn%C3%A1_strat%C3%A9gia_n%C3%A1silie.pdf.

⁵⁷ https://www.minedu.sk/data/files/3889_strategia_pre_mladaz.pdf.

⁵⁸ <https://www.minedu.sk/data/att/13285.pdf>.

⁵⁹ Riel, M. – Lepori, K.: **Analysis of reflections of action researchers Educational Research for Social Change (ERSC) Volume: 3 No. 1, April 2014 pp. 52-74 ersc.nmmu.ac.za. ISSN: 2221-4070.**

⁶⁰ Riel, M. – Lepori, K.: **Analysis of reflections of action researchers Educational Research for Social Change (ERSC) Volume: 3 No. 1, April 2014 pp. 52-74 ersc.nmmu.ac.za. ISSN: 2221-4070.**

„Na organizačnej úrovni sa výskumný pracovník zúčastňuje interakcií medzi účastníkmi, ktoré vyplývajú z prijatých opatrení. Na vedeckej úrovni sa vedci zapájajú do transakcií, v ktorých zdieľajú svoje zistenia s výskumnou komunitou a pomáhajú ostatným vyvodit' možné dôsledky.“

⁶¹ **JE POTREBNÉ PRIEBEŽNE ZISŤOVAŤ A AKTUALIZOVAŤ.**

<ul style="list-style-type: none"> • Zvýšiť zdieľanie informácií o histórii vzniku a priebehu prenatálnej expozície alkoholu medzi pôrodnicou a pediatrickými poskytovateľmi. 	<ul style="list-style-type: none"> • Identifikovať osvedčené postupy⁶² podľa skúsenosti WHO International Collaborative Research Project on Child Development and Prenatal Risk Factors with a Focus on FASD pri prijímaní pravidiel a distribuovať ich lekárom ako poskytovateľom zdravotnej starostlivosti na všeobecné vyšetrenie pacientov na užívanie alkoholu (alebo expozície v prípade detí). • Spoločne s existujúcim úsilím Národným koordinačným strediskom na ochranu detí pred násilím, iniciovať a koordinovať aj skríning skúseností s nepriaznivým detstvom (ACEs), pretože sa príznaky prekrývajú s CAN a komplikujú diferenciálnu diagnostiku FASD. • Podporovať úsilie MZ SR, odboru koordinácie protidrogovej stratégie a monitorovania drog.
--	---

⁶² https://ec.europa.eu/health/sites/health/files/alcohol/docs/ev_20180320_co07_en.pdf.

Prioritná oblasť 3: Rané detstvo a vzdelávanie	
Vedúci pracovných skupín dnes nie sú známi ⁶³	
Priority na 5 – 10 rokov	Ciele na roky 2019 – 2023
<ul style="list-style-type: none"> • Poskytnúť citlivú, účinnú a priebežnú pomoc rodičom a rodinám postihnutým FASD. • Pomôcť pedagógom zamerať sa na vývinový vek spolu s chronologickým vekom v školskom systéme dieťaťa s FASD. • Zvýšiť prebiehajúce podpory peer konzultantov a vzdelávania o FASD pre deti v školskom systéme pre predškolský, školský a stredoškolský vek. • Zvýšiť trvalú odbornú prípravu a podporu pre prvotných poskytovateľov/advokátov, ako pracovať s deťmi s FASD a zvyšovať praktickú podporu ich vhodného správania. 	<ul style="list-style-type: none"> • Definovať korzet kľúčových bodov do každého druhu a úrovne vzdelávania obyvateľstva k FASD. • Definovať dizajn výskumnej stratégie SR k FASD. • Vykonávať sľubné a perspektívne postupy alebo programy na FASD ako celoštátne vzdelávacie modely, ktoré poskytujú obohacujúce skúsenosti a vzdelávanie jednotlivcom a rodinám s FASD, ako poskytuje laickými poradcami, Platformou rodín detí so zdravotným znevýhodnením, pedagógmi a poskytovateľmi zdravotnej starostlivosti. Identifikovať a trénovať lídrov, ktorí sú sami, či ich rodiny, postihnutí FASD, ako facilitátorov a trénerov pre celoštátnu odbornú prípravu. • Vytvoriť národný vedecký MDT z univerzít a fakúlt k FASD na advokáciu témy SR pre domáce i zahraničné vedecké platformy ako „NÁRODNÝ TÍM LÍDROV VO VÝSKUME A PRAXI FASD V SR“. • Uprednostniť poskytovateľov zdravotnej starostlivosti, pedagógov a systém SPOaK na ÚPSVaR, aby boli ich zamestnanci „plne informovaní o FASD“, aby mohli okamžite rozpoznať behaviorálne prejavy a príznaky FASD už v ranom veku a v materských školách. • Pridať dôkazy o vysokej expozícii alkoholu do povinnej dokumentácie škôl a do IN 099/2018 Postupu orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately pri vedení prípadovej sociálnej práce, Metodické usmernenie č. 5 – 45/2018 SPOaK na ÚPSVaR, v rámci miery ohrozenia ako vážny rizikový faktor, k oprávneniu na včasné intervenčné a podporné služby pre deti do 10 rokov. • Zvýšiť obhajobu a súlad rodičov s učiteľmi, kurátormi a inými úradníkmi, aby sa zabezpečila primeraná výchovná podpora pre deti. • Nasmerovať úradníkov, laických poradcov a pracovníkov škôl, vrátane vedľa školy, na dôkladné školenia o FASD, čím dôjde k napomáhaniu a podpore dodržiavania zákonov o integrácii žiakov s FASD.

⁶³ JE POTREBNÉ PRIEBEŽNE ZISŤOVAŤ A AKTUALIZOVAŤ.

Prioritná oblasť 4: Transformácia systému a navigácia pre mládež a dospelých	
Vedúci pracovných skupín dnes nie sú známi ⁶⁴	
Priority na 5 – 10 rokov	Ciele na roky 2019 – 2023
<ul style="list-style-type: none"> • Identifikovať ústredný subjekt pre prevenciu, zásahy a podporu FASD, aby zabezpečili kontrolu a podporu podmienok na poskytovanie adekvátnych a kvalitných služieb. • Spolupracovať s organizáciami, ktoré pracujú s „vysokorizikovými“ skupinami s cieľom zvýšiť celoživotné podporné služby pre jednotlivcov a rodiny s FASD, vrátane koordinácie prípadov pomoci v oblasti bývania a zamestnania, vzdelávania a odbornej prípravy, liečby a zdravotnej starostlivosti, životných zručností, prechodov pre mládež opúšťajúcich ústavnú starostlivosť alebo inú formu náhradnej osobnej starostlivosti. Ide o lokálne organizácie, pretože tieto služby vyzerajú rozdielne v rôznych komunitách. • Integrovať služby a podporu pre ľudí s FASD do existujúcich zdravotníckych systémov, aby sa poskytla cyklická, bezpečná sieťovacia podpora pre jednotlivcov a rodiny a aby sa zabezpečilo, že služby budú nízkoprahovo prístupné a ľahko navigovateľné. • Zabezpečiť primeranú podporu jednotlivcom zapojeným do kolíznej ochrany a spravodlivosti osôb s FASD, vrátane programov mimoriadneho zreteľa na úrovni pred a počas vyšetrovania, zásahov počas uväznenia a dlhodobej podpory po prepustení do komunity. • Chrániť existujúce služby a zdroje pre FASD, ako sú diagnostické tímy FASD a dáta prípadov, nároku na terénne služby v domácom a komunitnom prostredí, mediálne fondy, fondy na výskum a iné. • Revidovať a prehodnotiť tvorbu programu riadenia prípadov (case management) FASD v oblasti SPOaK, krízových centier a Centier pre deti a rodiny, aby nebol pre manažérov prípadov a rodiny príliš ťažkopádny a aby bol program s väčšou pravdepodobnosťou využitý. Zamerať sa na nábor kvalifikovaných manažérov prípadov FASD v celoštátnom meradle. 	<ul style="list-style-type: none"> • Preskúmať prístupy založené na vedeckých poznatkoch, ktoré <u>spracovali a aplikovali v iných štátoch</u>, aby účinne slúžili vysoko profesionalizovaným ľuďom v rámci FASD tak, aby sa mohli kvalifikovať pre služby a podporu financované Centrami pre deti a rodinu. Preskúmať kanadské <u>modely</u> vrátane postupov <u>používaných</u> v <u>EÚ Aliancii FASD siete</u> i iné prostredníctvom novej analýzy SOAR v SR. • Rozvíjať/podporovať úsilie jednotlivcov, ktorí sa podieľajú na spravodlivosti osôb s FASD počas uväznenia a na úrovni prevencie pri návrate, a to nasledujúcimi spôsobmi: <ul style="list-style-type: none"> a) zapojiť sa do programov <u>Implementačnej agentúry Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky (IA MPSVR SR)</u> komunitného návratu, podporných koalícií na opätovné zaradenie do spoločnosti v rezorte MPSVR SR, b) zapojiť ÚPSVaR i NKS do vzniku a implementácie efektívneho skríningového nástroja, ako je napríklad posúdenie funkčnosti „the Inter-RAI Functionality Assessment“, s cieľom zabezpečiť efektívnejšie zaobchádzanie s jednotlivcami s FASD v právnom konaní, taktiež využitím kontaktných bodov Národného projektu: „Zlepšenie prístupu obetí trestných činov k službám a vytvorenie kontaktných bodov pre obeť MV SR“⁶⁵ alebo „Whitehorse Correctional Center in Canada for new standardized practices Whitehorse Correctional“ a navrhnuť tak vlastné nové štandardizované postupy, c) vziať <u>Iuventu</u> ako neformálne zdieľajúcu organizáciu pre mladých s FASD alebo ako zázemie pre preventívne skupiny mladých⁶⁶ (<u>Tematické centrá mládeže (TCM)</u> vznikli ako súčasť Národného projektu „Praktik – Praktické zručnosti cez neformálne vzdelávanie v práci s mládežou“, ktorý realizuje <u>IUVENTA – Slovenský inštitút mládeže.</u>). Taktiež <u>Centrum dobrovoľníctva, n. o.</u>, v rámci svojich programov a projektov.⁶⁷

⁶⁴ **JE POTREBNÉ PRIEBEŽNE ZISŤOVAŤ A AKTUALIZOVAŤ.**

⁶⁵ <https://www.minv.sk/?narodny-projekt-zlepsenie-pristupu-obei-trestnych-cinov-k-sluzbam-a-vytvorenie-kontaktnych-bodov-pre-obei-o-projekte>.

⁶⁶ Čablová, L. (2012). Svépomocné skupiny. *Adiktologie*, (12)2, 161–163.

⁶⁷ <http://www.centrumdobrovolnictva.sk/o-nas/kto-sme>:

Prioritná oblasť 5: Rozvoj pracovnej sily	
Vedúci pracovných skupín dnes nie sú známi ⁶⁸	
Priority na 5 – 10 rokov	Ciele na roky 2019 – 2023
<ul style="list-style-type: none"> • Zvýšiť príležitosti pre ľudí postihnutých FASD, aby uspeli na trhu práce. • Zistiť u rekvalifikácií a školení požiadavky na udelenie licencie pre vybrané profesie osobám s FASD. • Rozvíjať multi- a transdisciplinárnu tímovú podporu, ktorá hodnotí úlohy a kompetencie všetkých členov, vrátane členov rodiny, opatrovateľov a sebaobhajcov okolo osoby s FASD na trhu práce. 	<ul style="list-style-type: none"> • Rozvíjať pracovnú silu informovanú o FASD vo všetkých systémoch starostlivosti a úrovniach vzdelávania na celom Slovensku prostredníctvom aktivít Národného projektu „Podpora individualizovaného poradenstva pre dlhodobo nezamestnaných uchádzačov o zamestnanie“ MPSVR SR.

-
- Týždeň dobrovoľníctva
 - Service Learning
 - Čítankovo – medzigeneračný program
 - Opri sa o mňa – mentoringový program
 - Spojivko – doučovací program
 - Môj svet je tvoj – asistenčný program
 - Hlavička – medzigeneračný program
 - Dobrovoľníctvo – cesta k zamestnaniu.

⁶⁸ **JE POTREBNÉ PRIEBEŽNE ZISŤOVAŤ A AKTUALIZOVAŤ.**

Prioritná oblasť 6: Komunita podporovateľov a angažovanosti

Vedúci pracovných skupín dnes nie sú známi⁶⁹

Priority na 5 – 10 rokov

- Zriadiť na www.infodrogy.sk knižnicu zdrojov s prehľadným online archívom informácií, kde môžu ľudia zdieľať a prijímať informácie. Propagovať zdieľané zdroje medzi skupinami, ktoré zahŕňajú všetky kľúčové pracoviská a rezorty.
- Vytvoriť sieť zástupcov a advokátov ďalšej generácie, ktorí majú túžbu a technické zručnosti na to, aby mohli vyvíjať úsilie pri povedomí o FASD.
- Podporovať začlenenie a rozvíjanie vzájomnej podpory medzi jednotlivcami ovplyvnenými FASD a širšími komunitami.
- Spolupracovať s ďalšími pracovnými skupinami, aby sa zvýšila informovanosť o prevencii a intervencii FASD medzi poskytovateľmi zdravotného a psychického zdravia, školským a raným detským personálom, univerzitnými školami a inými miestnymi a štátnymi agentúrami a partnermi (napr. [ACVI](#), [VUDPaP](#)).

Ciele na roky 2019 – 2023

- Vytvoriť pilotný koncept EFFECTIVITY METHODOLOGY MODEL FOR THE SUPPORT OF EDUCATION Centra diagnostiky, terapie a prevencie FAS pre všetky MDT v SR.
- Vytvoriť databázu základných informácií z minulých stratégií ministerstiev pre podporu témy FASD a vyhodnotiť ich pomocou komparácie dôkazov informovaných praktikov, aby sme mohli stavať na úspechoch a poučiť sa z toho, čo fungovalo a čo nefungovalo. Pochopiť úroveň pripravenosti cieľového publika.
- Vyvinúť informované úsilie na rozšírenie vzdelávania FASD národného dosahu:
 - a) aktualizovať a vytvárať nové vzdelávacie materiály FASD, obdobné VZDELÁVACIEMU PROGRAMU Z UNIVERSITY OF WASHINGTON <https://fasedu.sk/skolenia.php>,
 - b) zriadiť okrúhle stoly na prezentáciu témy v školách, kluboch, mestských a obecných úradoch, zhromaždeniach zastupiteľstiev, schôdzach a orgánoch štátu SR,
 - c) identifikovať celoštátne konferencie na podporu témy FASD prostredníctvom posterov, sekcií a hlavných rečníckych panelov,
 - d) spolupracovať [s pracovnou skupinou pre ranú intervenciu](#) a vzdelávanie s cieľom podporiť povedomie školských pracovísk a ich [poradenských zariadení o okamžitej podpore a sprevádzaní pri FASD](#) riadených VUDPaPom,
 - e) vytvoriť advokátsku „kuchársku knihu“, ktorá ponúka kroky, ktoré môžu občianski advokáti prijať na úspešné stretnutia s tvorcami politik a svedčiť o FASD na verejných stretnutiach,
 - f) zapojiť advokátov, ambasádorov pre písanie listov a e-mailov, pre verejné svedectvo a iné akty obhajovania, zdôrazňovanie osobných príbehov, vzdelávanie tvorcov politik o potrebách ľudí s FASD, ich rodín a poskytovateľov služieb,
 - g) zhromažďovať stanoviská, uznesenia a listy o podpore špecifických právnych predpisov organizácií v celom štáte k FASD,

⁶⁹ JE POTREBNÉ PRIEBEŽNE ZISŤOVAŤ A AKTUALIZOVAŤ.

	<p>h) vytvoriť distribučný zoznam ambasádorov ochotných prijímať upozornenia a vytvoriť upozornenia na komunikáciu s tvorcami politik,</p> <p>i) identifikovať slávne osobnosti, aby sa stali ambasádormi FASD správ.</p> <ul style="list-style-type: none">• Prijat' nových advokátov s prežitými skúsenosťami FASD, členov rodiny,⁷⁰ poskytovateľov, aby sa pripojili k celoštátnemu úsiliu FASD. Osloviť o. z.: Asociácie náhradných rodín, Návrat, Úsmev ako dar, školy, poskytovateľov služieb, štátne a súkromné subjekty a pod. Ponúknuť podporu podľa potreby.
--	---

⁷⁰ Čablová, L. (2012): Svépomocné skupiny. Adiktologie, (12)2, 161–163.